

Ureterp *in oorlogstijd*

1940 - 1945

*Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt met financiële steun van:
Gemeente Opsterland
J.R. Geertsmafonds
Plaatselijk Belang Ureterp
Vrijheidsfonds*

Deze uitgave is een initiatief van de Stichting Dorpshistorie Ureterp, in samenwerking met Plaatselijk Belang Ureterp en de commissie 80 jaar bevrijding Ureterp. De bundel wordt gepubliceerd in het herdenkingsjaar 2025, tachtig jaar nadat ons land en daarmee ook Ureterp, werd bevrijd van vijf jaar onderdrukking en terreur.

Eindredactie: Elina Dijkstra, Berend Posthumus en Roel van der Heide
Ontwerp voorblad: Marije Kramer
Foto's en afbeeldingen: eigen archief
Foto's Trimunt: Anne Elverdink
Druk: Donkel&Donkel, Drachten
Oplage: 2500

Het wapen op het voorblad is niet afkomstig uit de oorlogsjaren 1940-1945. Het wapen van Ureterp werd officieel geregistreerd in 1982. Het ontwerp is van de hand van P. Bultsma.

Ureterp in Oorlogstijd 1940-1945 wordt in mei 2025 kosteloos huis-aan-huis bezorgd in Ureterp. Losse exemplaren kosten €5,00.

© 2025 Stichting Dorpshistorie Ureterp

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze - hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke andere manier dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

In 2025 herdenken we dat het 80 jaar geleden is dat we zijn bevrijd. Tachtig jaar sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Een moment waarop we op verschillende plekken in de gemeente Opsterland de enorme impact van deze oorlog herdenken. Dat doen we door aan te sluiten bij de landelijke herdenking, maar ook zeker door stil te staan bij de lokale impact door elkaar verhalen te blijven vertellen en door te geven aan de nieuwe generatie. Dat is helaas meer dan ooit nodig zoals we weten. Oorlog en de dreiging daarvan is niet weg uit onze wereld en vrijheid is zeker niet vanzelfsprekend. Daar moeten we ons voor blijven inzetten door er voor elkaar te zijn, naar elkaar de luisteren en de ander te respecteren.

De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is niet alleen te vinden in wereldpolitiek of landelijke politiek. Het leeft ook in onze straten, onze huizen en de verhalen van onze inwoners.

Die verhalen moeten we elkaar blijven vertellen. Ieder jaar gebeurt dat ook. Ieder jaar blijkt weer dat een verhaal vergeten dreigt te raken. Een verhaal dat onterecht dus nog niet is verteld en doorgegeven. Elk jaar zijn er gelukkig ook weer mede-inwoners van onze gemeente die het op zich nemen een verhaal door te geven en daarmee levend te houden. Zij doen hiermee recht aan de impact die de oorlog heeft gehad op individuen. De verhalen voorkomen dat de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog verwordt tot een abstracte herinnering.

Dit boek, de oorlog in Ureterp 1940-1945 draagt sterk bij aan onze lokale herdenking. Wat gebeurde er hier, in onze eigen regio? Welke keuzes maakten mensen in moeilijke tijden? Wat kunnen we leren? Dit boek brengt onze geschiedenis op een directe, persoonlijke manier dichtbij.

We kunnen ons door dit boek verbinden met ons verleden, maar we geven ook betekenis aan het heden. We zien welke gebeurtenissen onze gemeenschap hebben gevormd. Het boek draagt deze kennis verder en helpt ons er aan te herinneren om een toekomst te blijven bouwen die in het teken staat van vrijheid, respect en verbondenheid.

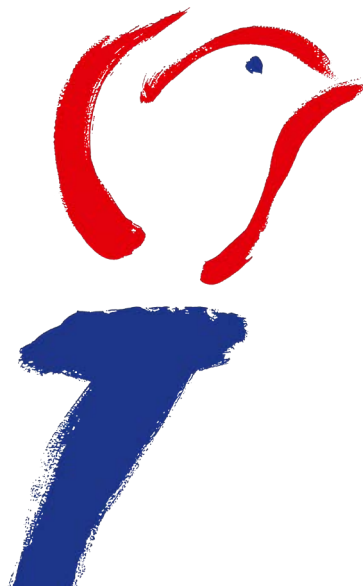
Met respect en dankbaarheid,

Andries Bouwman
Burgemeester gemeente Opsterland

Inhoudsopgave

Verantwoording en toelichting	5
H.1 Voorafgaand aan de oorlog	6
H.2 Ureterp in oorlogstijd	7
H.3 De slag om Ureterp	29
Verhalen uit het verleden - de podcast	36
Podcast Bonny Miedema	37
Podcast Wietze van de Veer	38
H.4 Hangend aan een boom en onderduiken in de kerk	44
H.5 Robbert van Santen alias Jelle Sixma	48
Podcast Jille Laanstra	59
Podcast Harm Hoekstra	60
Podcast Renske van der Broek	61
H.6 Reinder Spriensma	62
H.7 De 16 slachtoffers van Trimunt	66
H.8 Romke Timmermans	70
Nawoord	72
Uitleg afkortingen en termen	74
Bronnen	79
Gedicht Adri de Boer	80

Verantwoording en toelichting

Op 14 april 2025 is het 80 jaar geleden dat Ureterp werd bevrijd van vijf jaar onderdrukking. Helaas zijn tijdens de schermutselingen die aan de bevrijding door het Canadese leger voorafgingen, vijf leden van de Binnenlandse Strijdkrachten gesneuveld. Ook vijf Duitse soldaten lieten het leven, evenals de 15-jarige Gerardus Hempenius uit Ureterp, die door een verdwaalde kogel werd getroffen.

Bij de jaarlijkse herdenking van de Tweede Wereldoorlog staat in Ureterp altijd de datum 14 april 1945 centraal. Logisch en begrijpelijk, want de dramatische gebeurtenissen van die dag mogen nooit vergeten worden. Maar vijf jaar onderdrukking had een veel bredere impact op onze dorpsgemeenschap. Er waren Ureterpers die zich, met gevaar voor eigen leven, verzetten tegen tirannie en onderdrukking. Anderen boden een schuilplaats aan landgenoten die, vanwege hun ras of religie, volgens de nazi's niet meer mochten bestaan.

Er zijn steeds minder mensen die nog eigen herinneringen hebben aan de oorlog. Daarom vond de commissie het belangrijk om, middels dit boek, een zo compleet mogelijk verhaal te vertellen over de oorlog in Ureterp. Hiervoor hebben we uitgebreid onderzoek gedaan en verhalen opgetekend van oudere dorpsbewoners, 80-plussers die de oorlog nog bewust hebben meegemaakt. Hun herinneringen hebben we niet alleen in dit boek verwerkt, maar ook vastgelegd in podcasts. Daarnaast bevat dit boek verhalen over onderduikers en evacués, over terreur en executies, en over verzet en collaboratie.

Dankzij subsidies kunnen we in dit herdenkingsjaar het boek 'Ureterp in oorlogstijd' gratis bezorgen bij ruim 2.100 huisadressen in Ureterp.

Wij pretenderen niet volledig te zijn, het verhaal van de oorlog is nooit af. Toch hopen we dat dit boek bijdraagt aan de herinnering aan een tijd die we hopelijk nooit meer zullen meemaken. We moeten de huidige en toekomstige generaties blijven overtuigen van de verworvenheden die vrijheid ons biedt. Juist in deze tijd, waarin wereldwijd spanningen heersen, er opnieuw een oorlog in Europa woedt en de democratische rechtsstaat onder druk staat, moeten we de boodschap van vrijheid en verbondenheid blijven doorgeven.

Opdat we nooit zullen vergeten!

Namens de commissie 80 jaar bevrijding Ureterp,
Plaatselijk Belang Ureterp en Stichting Dorpshistorie Ureterp,
Roel van der Heide

H.1 Voorafgaand aan de oorlog

Eind oktober 1929 stortten de aandelenkoersen op Wall Street plotseling in. Deze beurskracht had wereldwijd catastrofale gevolgen en geldt als de directe oorzaak van de crisis van de jaren dertig. Ook ons land ontkwam niet aan de algemene economische malaise. De werkloosheidscijfers stegen ook hier schrikbarend. Arbeiders werden bij duizenden ontslagen. Boeren kregen het zwaar omdat ze hun producten niet kwijt konden.

In Duitsland leidde de crisis in 1933 tot de ondergang van de Weimarrepubliek. Het fascistische nationaalsocialisme van Adolf Hitler greep de macht. Mede dankzij enorme investeringen in de oorlogsindustrie kwam Duitsland de recessie snel te boven.

Geen wonder dat er ook in Nederland een Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) ontstond, onder leiding van Anton Mussert. Hun gedachtegoed was om maatschappelijke problemen op te lossen door sterk leiderschap, het afschaffen van de democratie en het invoeren van een dictatuur.

De invloed van de NSB bleef aanvankelijk beperkt. Hun hoogste score was 8% bij de Statenverkiezingen in 1935. In Opsterland was het percentage nog lager en schommelde het rond de 2,5%.

De ontwikkelingen in Duitsland werden door sommigen met bewondering gevolgd, maar door de meesten met argusogen bekeken. Want langzaam maar zeker werd de Duitse dreiging sterker door de ophitsende oorlogstaal. Minderheden werden vervolgd, met name de Joden. Zij kregen de schuld van alle ellende in de wereld. Het leven werd hun in Duitsland praktisch onmogelijk gemaakt. Met als gevolg dat veel Duitse Joden het land probeerden te ontvluchten en naar Nederland of elders uitweken.

Toch hoopten en verwachtten veel landgenoten dat Nederland, net als in de Eerste Wereldoorlog, neutraal zou blijven, mocht het tot een oorlog komen. De Nederlandse regering werkte daar dapper aan mee. Zo was het ten strengste verboden om in het openbaar kritiek te uiten op Duitsland en op Hitler. Je kon veroordeeld worden wegens het beledigen van een bevriend staatshoofd.

Eind 1939, na de Duitse inval in Polen, was het over met de naïviteit. Nederland mobiliseerde, maar dat leidde aanvankelijk nog niet tot grote onrust. Wat al tijden gevreesd werd, gebeurde uiteindelijk toch. Op de vroege ochtend van vrijdag 10 mei 1940 trok het Duitse leger de Nederlandse grens over en rukte in rap tempo op naar het westen.

H.2 Ureterp in oorlogstijd

Een verhaal door Roel van der Heide

H.2.1 De eerste oorlogsdagen

In een poging de opmars te stoppen, werd snel uitvoering gegeven aan het plan om het lage midden van Friesland onder water te zetten, zodat het zou fungeren als een soort waterlinie. Daarvoor moesten de bevolking en al het vee uit West-Opsterland worden geëvacueerd naar hoger gelegen delen van de gemeente, waaronder Ureterp.

Al op 10 mei begon men met de evacuatie. De logistiek van de operatie werd echter schromelijk onderschat. Het verloop was erg chaotisch, zoals er in de eerste oorlogsdagen wel meer misging. Bovendien was het peil van het boezemwater te laag om het gebied daadwerkelijk onder water te zetten.

Op 11 mei was de evacuatie al niet meer nodig, want de Duitse troepen waren de gemeente toen al gepasseerd op weg naar de kop van de Afsluitdijk. Berend Hoeksma heeft in zijn boek 'Ureterp van verleden tot heden' de eerste oorlogsdagen in Ureterp als volgt beschreven:

Die vrijdag is een zonnige voorjaarsdag en het is druk in de buorren. Vrachtauto's worden gevorderd voor het Nederlandse leger. Voor de radio hoort men weinig nieuws. Iedereen gist, maar niemand weet iets. Dat verandert de volgende morgen. Het is alweer druk in de Weibuorren, want het nieuws wordt op straat breeduit besproken. Er wordt al verteld dat de Duitsers onderweg zijn vanaf Appelscha. Plotseling draaien vanuit de Mounleane militairen, op de fiets en het wapen op het stuur, de bocht om en rijden richting Weibuorren. 'Dêr binne de Dútsers!' In enkele

Proclamatie van Hare Majesteit de Koningin

MIJN VOLK,

Nadat ons Land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden is in den afgelopen nacht door de Duitse weermacht zonder de minste waarschuwing een plotse aanval op ons gebied gedaan. Dit, niettegenstaande de plechtige toezegging, dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien zoolang wij haar zelf handhaafden. Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldelooze schending van de goede trouw en aantasting van wat tusschen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en Mijn Regeering zullen ook thans onzen plicht doen. Doet gij den uwen, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats, waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave waartoe een rein geweten in staat stelt.

WILHELMINA

seconden is de Weibuorren leeg en verlaten. Nu in onzekere spanning afwachten wat er zal gebeuren met de vreemde soldaten. Rustig fietsen die, steeds om zich heen kijkend met het geweer in de aanslag de buorren door, gevolgd door gemotoriseerd vervoer, pantserwagens, motoren en vrachtwagens. Een hele colonne. Nadat het een tijdje rustig is geweest, opnieuw lawaai op de Mounleane. Nu rijdt een colonne paardenvolk, met proviandwagens, allemaal met takken gecamoufleerd, de Weibuorren in en er wordt haltgehouden.

Spanning! Wat zou dat betekenen? [...] De eerste contacten tussen de Weibuorsters en de vreemde soldaten komen nu tot stand met veel gebaren. Soldaten vragen om water voor de paarden en de keuken en enkelen proberen in een winkel iets te kopen, wat allemaal correct verloopt. Ze betalen met Duitse marken en vertellen erbij dat men dit geld kan omwisselen bij alle banken. Dat geeft de mensen weer vertrouwen om buitenshuis te komen, zij het aarzelend. In de middag worden de paarden weer aangespannen en trekt de groep verder richting Afsluitdijk.

H.2.2 Onder vreemd bewind

Zondag 12 mei, Eerste Pinksterdag, waren hier en daar nog Duitse militairen op doortocht. Heel in de verte kon men het zware, doffe gedreun horen van de kanonnen op de kop van de Afsluitdijk. Via de radio werd de bevolking op de hoogte gehouden van het verloop van de strijd bij de Afsluitdijk en de gevechten bij de Grebbelinie en Rotterdam. Men wist dat het niet goed ging met de strijd tegen de oosterbuur.

Op Tweede Pinksterdag werd tot ontzetting van velen bekendgemaakt dat koningin Wilhelmina en de regering waren uitgeweken naar Engeland. Velen ervoeren het als vlucht en verraad.

Dinsdag 14 mei werd Rotterdam gebombardeerd. Het Duitse oppergezag dreigde meer steden plat te gooien als Nederland de ongelijke strijd niet zou staken. Om verder bloedvergieten te voorkomen, was generaal Winkelman, de Nederlandse opperbevelhebber, genoodzaakt te capituleren op 15 mei.

Na de overgave probeerde men de draad van het normale leven weer op te pakken. In het straatbeeld waren nauwelijks Duitsers te zien en Ureterp werd niet geconfronteerd met hordes soldaten die lallend en met hun laarzen stampend door de Weibuorren marcheerden.

Overheidsdiensten en nutsvoorzieningen functioneerden weer min of meer normaal. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de nieuwe machthebbers er in het begin alles aan deden om een goede verstandhouding met de bevolking op te bouwen. Als eerste teken van goodwill werden alle krijgsgevangenen Nederlandse soldaten gedemobiliseerd en mochten zij weer naar huis. Vele families hebben evenwel nog

dagenlang in spanning moeten wachten hoe en wanneer hun zoon, broer of man zou thuiskomen. Uiteindelijk zijn alle Ureterpers weer veilig thuisgekomen. Helaas was een 21-jarige soldaat uit Frieschepalen, Siette Weiland, al op 10 mei gesneuveld bij Wassenaar.

Nee, het leek in het begin niet zo slecht met ‘de moffen’. Vele werklozen konden tegen een hoog loon aan de slag voor de bezetter. Zoals bij de uitbreiding van het vliegveld bij Leeuwarden tot de Duitse luchtmachtbasis “Fliegerhorst”, van waaruit later geallieerde bommenwerpers werden aangevallen. Ook werd een begin gemaakt met het bunkercomplex bij Trimunt, dat later radarstelling “Löwe” kwam te heten. Ook hier konden plaatselijke ondernemingen en werklieden een goede boterham verdienen. Ook alle agrarische producten vonden gretig aftrek bij de Duitsers. Maar de aanvankelijke tolerantie van de nieuwe machthebbers duurde niet lang.

Bunkerrestanten Trimunt

H.2.3 De teugels werden aangetrokken

Blijkbaar kwamen de nazi's al snel tot de conclusie dat een zachte hand niet geschikt was om het Nederlandse volk te ‘germaniseren’. Al in juni 1940 werd een distributiedienst opgetuigd, waardoor bepaalde eerste levensbehoeften, zoals brood, suiker en vlees, alleen via bonkaarten verkrijgbaar waren. Eind september waren praktisch alle levensmiddelen, kleding, brandstof en andere goederen alleen nog op de bon te krijgen.

Dat was niet alles. Eind 1940 werden de eerste beperkende maatregelen afgekondigd. Aanvankelijk nog vrij onschuldig, zoals het verbod op het voeren van de Nederlandse driekleur en de invoering van een persoonsbewijs. Maar ernstiger maatregelen volgden al snel, zoals het beperken van de bewegingsvrijheid van Joodse landgenoten en hun gedwongen ontslag uit openbare ambten.

In 1941 werden politieke partijen opgeheven. Leden van de communistische partij werden, na de Duitse inval in Rusland op 22 juni 1941, gearresteerd en geïnterneerd (zonder proces opgesloten) in Schoorl. Onder hen bevond zich de Ureterper David Huitema. De kranten werden verboden of kwamen onder strenge censuur te staan. Ook De Woudklank en De Drachtster Courant moesten de drukpersen stilzetten.

In 1942 werden de Joden verplicht de Davidsster te dragen. Aan het eind van dat jaar waren alle Opsterlandse Joden afgevoerd naar kamp Westerbork. Uiteindelijk zijn zij, op een enkele uitzondering na, vermoord in de gaskamers van de vernietigingskampen.

Door de ingevoerde 'Arbeitseinsatz' werden jonge mannen tussen de 18 en 35 jaar gedwongen om in de Duitse oorlogseconomie te werken, ter vervanging van Duitse mannen die in het leger dienden. Dat betekende vaak zwaar en gevaarlijk werk in fabrieken, die het doelwit waren van geallieerde bommenwerpers. Het had veel weg van dwangarbeid door de zware werkomstandigheden, het slechte onderdak en het karige eten.

Sommigen hadden geluk dat ze op het land of bij een boer konden werken, waar het veiliger en gerieflijker was. Geen wonder dat de meesten zich aan de 'Arbeitseinsatz' probeerden te onttrekken door onder te duiken. Maar ook dan was je niet veilig. Door razzia's van de Duitsers of door landwachters, verraders of verklikkers kon je elk moment worden ontdekt. Dan werd je - in het gunstigste geval - alsnog naar Duitsland gedeporteerd.

Boeren werden verplicht om paarden, vee en veevoer aan de Duitsers te leveren. Vooral de verplichte paardenlevering was slecht voor de bedrijfsvoering en zette veel kwaad bloed onder de boerenbevolking.

'Soms werd er een list verzonnen. Mijn vader vertelde me dat hij bericht kreeg dat hij een paard moest afstaan. Op de dag dat het paard gekeurd zou worden, had hij een nagel (spijker) door een hoef geslagen, tot in het leven, en de kop daarvan afgezaagd zodat hij niet zichtbaar was. Toen het paard voor de keurmeester werd geleid, bleek het 'kreupel' te zijn. Afijn, de verborgen nagel werd blijkbaar niet gevonden, want het paard werd afgekeurd.' - Roel van der Heide

De 'fietsenverordening' hield in dat burgers hun rijwiel moesten afstaan aan de Duitse Wehrmacht. Zo werd de lijst met 'Verboden en Bekanntmachungen' steeds langer.

Het volk restte niets anders dan zich te schikken onder de Duitse knoet. Overleven en er het beste van maken was het devies. Voorzichtig zijn met je doen en laten, geen aanstoot geven en vooral je mond houden - want je wist nooit wie je wel of niet kon vertrouwen.

Verplichte hooileverantie in Gorredijk

H.2.4 Aanpassen aan de omstandigheden

Het is interessant om de verhalen te horen van oudere Ureterpers die de oorlog nog bewust hebben meegemaakt. Het geeft het beeld dat er, ondanks alle beperkingen en voorschriften van de bezetter, toch een grote mate van saamhorigheid was. Oude geschillen bestonden even niet meer: er was één gemeenschappelijke vijand - de 'moffen' en de NSB'ers. Ook als kind was het best een spannende tijd.

Nu gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat men hier op het platteland en ook in Ureterp, niet geconfronteerd werd met hordes Duitse soldaten of grootschalige razzia's, zoals in de grote steden en in het westen van het land. Dat wil niet zeggen dat het dagelijks leven hier gemakkelijk was, verre van. De bezetter trok de teugels steeds strakker aan, met telkens weer nieuwe verordeningen, verplichtingen en verboden.

Ureterp was in die tijd nog overwegend een agrarische gemeenschap en de boeren kregen het zwaar te verduren. Naast de verplichte vee- en veevoerlevering werden ze verplicht om grasland te 'scheuren' (om te ploegen), zodat er landbouwgrond ontstond voor de voedselvoorziening. Er werd een uitgebreide vee-administratie bijgehouden. Al het vee werd genoteerd en moest verantwoord worden. Veel boeren, maar ook burgers trouwens, lieten stiekem een vaars, schaap of varken slachten. Maar werd je ontdekt, dan volgden zware sancties, tot gevangenisstraf aan toe. Meestal konden burens, familie en bekenden meeprofiteren van de 'stille baarch' of

een emmertje melk halen. Niet iedereen had alle bonkaarten nodig, en vooral toen de voedselschaarste steeds nijpender werd, gaven sommigen hun voedselbonnen weg aan onderduikers of andere behoeftigen.

Veel boeren karniden clandestien boter. Thuis deden we dat door afgeroomde melk in een melkbus te doen, met een stamper door het deksel. En dan stampen tot de room klonterde en stevig genoeg was. Dan had je een klomp boter; wat overbleef was heerlijke karnemelk. Huisvrouwen werden steeds creatiever om van allerlei gewassen en zuivelproducten voedzame maaltijden te bereiden.

Ook tierde de ruilhandel welig. Ondernemers werden bedreven in het maken en fabriceren van allerlei spullen. Een schilder uit Bakkeveen legde zich toe op het maken van zeep door lijnolie te persen, de zeep van de bezetter was namelijk van inferieure kwaliteit.

Eigenteelt tabak was een gewild ruilmiddel op de zwarte markt, al was de 'slits' van slechte kwaliteit. Na de bevrijding waren de geallieerden gul met het uitdelen van sigaretten. De verbouw van tabak was toen ook snel afgelopen. Klompen waren ook zoiets. Iedereen liep in Ureterp op klompen, maar ook die waren op de bon. Om nieuwe klompen te krijgen, moest je de oude inleveren.

Auto met houtgasmotor

Brandstof was eveneens een probleem. Steenkool was niet meer te krijgen en men was aangewezen op turf of hout. Sommige boeren hadden zelf nog een stuk veen dat ze konden ontginnen, maar de meeste brandstof moest uit Beets en de Deelen komen. Benzine was ook niet verkrijgbaar. Handige monteurs bouwden een houtgasgenerator achter op een auto - maar het bleef behelpen. Door het brandstoftekort reden sommige auto's op houtgas, opgewekt in de tank achterop.

Auto met houtgasmotor

Ook voor het onderwijs waren het zware tijden, van goed onderwijs kwam weinig terecht. Om brandstof te besparen, kwamen lokalen leeg te staan en werden de leerlingen over andere lokalen verspreid. Dat gebeurde ook in Ureterp. Op de openbare school werden twee van de vijf lokalen gesloten en kinderen moesten turf meenemen naar school om de lokalen warm te houden.

Vanaf 1942 namen de Duitsers op grote schaal fietsen in beslag op grond van de zogeheten ‘fietsenverordening’. Later werden het gewoon ordinaire rooftochten, waarbij elke bruikbare fiets werd meegenomen. Nu was fietsen toch al geen pretje, want luchtbanden waren er niet meer, je reed op massieve cushionbanden of op fietsen met houten wielen.

Distributiesysteem

Distributiemaatregelen kunnen door de overheid worden ingevoerd wanneer er tekorten dreigen of zijn van essentiële grondstoffen en/of voedsel. Daardoor worden de schaarse producten eerlijker verdeeld en wordt hamsteren en speculeren voorkomen. De eerste distributiemaatregel werd al in oktober 1939 ingevoerd, op suiker. In de oorlog was praktisch alles alleen nog op de bon verkrijgbaar. Na de oorlog werden langzamerhand steeds meer producten weer vrij verkrijgbaar. In 1952 ging koffie als laatste van de bon.

Om gebruik te kunnen maken van het distributiesysteem moest iedereen een distributiestamkaart hebben, waarop je op gezette tijden bonkaarten kon afhalen bij het distributiekantoor. Had je geen stamkaart, dan kreeg je ook geen bonnen. Een stamkaart kreeg je alleen op vertoon van een geldig persoonsbewijs. Daardoor was het voor onderduikers moeilijk om aan bonnen te komen, want die hadden geen of alleen een vervalst persoonsbewijs. Vandaar dat er door verzetsgroepen veelvuldig overvallen werden gepleegd op distributiekantoren, vaak met voorkennis en medewerking van de ambtenaren.

ODE 1944 (1 OCTOBER - 25 NOVEMBER)					KC 411-412
RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE
5	C91	C89	C87	C85	C83
4	C92	C90	C88	C86	C84
Vernaperingen					
46	45	44	43	42	
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
46 ^{A(4)}	45 ^{A(4)}	44 ^{A(4)}	43 ^{A(4)}	42 ^{A(4)}	
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
46 ^{A(3)}	45 ^{A(3)}	44 ^{A(3)}	43 ^{A(3)}	42 ^{A(3)}	
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
46 ^{A(2)}	45 ^{A(2)}	44 ^{A(2)}	43 ^{A(2)}	42 ^{A(2)}	
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
46 ^{A(1)}	45 ^{A(1)}	44 ^{A(1)}	43 ^{A(1)}	42 ^{A(1)}	
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
46 ^R	45 ^R	44 ^R	43 ^R	42 ^R	

Door een gebrek aan goede grondstoffen was het voedsel vaak van inferieure kwaliteit. Zo bestond ‘oorlogsbrood’ deels uit aardappel- of peulvruchtenmeel. Doordat boeren hier veel rogge verbouwden, werd er ook veel roggebrood gegeten of ‘roggeprip’. De rogge werd dan gemalen met een schootkoffiemolen tot roggemeel en gekookt in wat waterige melk. Maar je kon er ook pannenkoeken van bakken. Koffie en thee waren niet meer te krijgen. Surrogaatkoffie werd gemaakt van gemalen chicoreiwortel. ‘Thee’ kon je maken van vlierbloesem.

H.2.5 Spertijd en verduistering

De Spertijd was een avondklok. Tussen 20:00 uur en 04:30 uur mochten burgers zich niet op straat begeven zonder een door de bezetter uitgegeven ‘Ausweis’ te kunnen tonen. Had je die niet, dan werd je opgepakt en in de cel gegeoid. *Vers in het geheugen ligt nog de avondklok van 21:00 tot 04:30 uur, die tijdens het hoogtepunt van de corona-epidemie in de eerste maanden van 2021 werd ingesteld. We vonden het toen al erg vervelend voor drie maanden - laat staan als het jaren had moeten duren.*

Verduistering

Ook stelden de Duitsers de verduisteringsplicht in. 's Avonds mocht er geen licht zichtbaar zijn, om het navigeren voor geallieerde vliegtuigen te bemoeilijken. Iedere burger had de plicht om alle ramen volledig af te dekken met verduisteringsgordijnen of zwart papier. Een aparte organisatie, de ‘Luchtbeschermingsdienst’, hield toezicht op de naleving. Veel vergaderingen begonnen daarom al om zes uur of half zeven, zodat iedereen vóór de spertijd weer thuis kon zijn.

Ook alle buitenverlichting en straatverlichting werd verboden. In het donker op pad gaan was om meerdere redenen een hachelijke onderneming. Mensen bedachten van alles om toch wat licht te hebben. Waxinelichtjes of kaarsen (voor zover nog verkrijgbaar) waren zeer gewild, evenals carbidlampen.

Sommigen zetten een fiets met dynamo in de kamer en traptten dan om een beetje licht uit de koplamp te krijgen. Op sommige boerderijen stond een kleine windmolen om stroom op te wekken, een soort voorloper van de moderne windmolen. Moest je 's avonds in het donker nog iets opzoeken of naar het toilet, dan was een knijpkat erg handig. In de knijpkat zat een soort hendeltje. Als je dat snel achter elkaar indrukte, zorgde de ingebouwde dynamo dat er een lampje ging branden. Het geluid dat daarbij ontstond leek op het spinnen van een kat, vandaar de naam.

H.2.6 Luchtaanvallen in de nacht

In het verdere verloop van de oorlog kreeg je de nachtelijke raids van honderden Amerikaanse en Engelse bommenwerpers. In strakke formaties zochten ze in het donker hun weg om hun vernietigende lading af te werpen boven Duitse steden en industrieterreinen. Het sonore, diepe gebrom hield je soms uren uit de slaap. Een paar uur later keerden ze terug naar hun thuisbasis. Tenzij ze onderweg werden beschoten door Duitse nachtjagers, die als een zwerm bijen rondom de formaties cirkelden en aangeschoten vliegtuigen in een vlammenzee deden veranderen.

Een spectaculair gezicht waren de priemende vingers van Duitse zoeklichten, op zoek naar hun prooi hoog in de lucht. Zat een vliegtuig eenmaal gevangen in het web van lichtstralen, dan werd het een makkelijke prooi voor de nachtjagers

of voor het Duitse afweergeschut. Vooral het ‘Flak-afweergeschut’ was een plaag voor de geallieerde vliegtuigen. Dit leverde vaak een angstaanjagend, maar ook indrukwekkend vuurwerkspektakel op, hoog in de lucht.

Tallose geallieerde vliegtuigbemanningen keerden nooit meer terug van de bombardementen die bedoeld waren om de Duitse oorlogsmachine te breken. Als het nog kon, probeerde de getroffen bemanning zich te redden door uit het brandende vliegtuig te springen. Hangend aan hun parachute hoopten ze veilig de grond te bereiken. Hoe spannend dat kon zijn, is beschreven in hoofdstuk 4. Er zijn in de loop van de oorlog honderden vliegtuigen boven Nederland neergestort - niet op Ureterper grondgebied, maar wel in Siegerswoude, Duurswoude en Opeinde.

H.2.7 Het wordt grimmiger en ontaardt in regelrechte terreur.

Na 1942 werd de situatie snel slechter. Het ging begin 1943 de Duitsers niet meer voor de wind. Bij de Slag om Stalingrad werd het Duitse leger onder generaal Paulus volledig omsingeld en tot overgave gedwongen, ondanks het overgaveverbod van Hitler. Vanaf die tijd begon langzaam de Russische opmars naar het westen. Het zette de nazi's voor steeds grotere problemen. Er kwam een nijpend gebrek aan grondstoffen en aan menskracht om de oorlogsindustrie draaiende te houden. Steeds meer jonge mannen moesten zich melden voor de ‘Arbeidseinsatz’, maar ook veel ouderen kregen een oproep om in Duitsland tewerkgesteld te worden.

Fabrieken werden uitgekamd om ‘overtollige’ arbeiders te ronselen. De bezetter pakte het sluw aan: van allen die zich niet bij de autoriteiten meldde, werden de distributie- en bonkaarten ingehouden, waardoor ze niets meer konden kopen. Het verzet probeerde dat te voorkomen door overvallen te plegen op distributiekantoren. Iedereen die werd aangeschreven moest een onderduikadres zoeken om uit handen van de ‘Sicherheitsdienst’ (SD) te blijven. Maar ook voor onderduikers lagen er gevaren op de loer, je wist nooit wie je wel en niet kon vertrouwen.

Vele Ureterpers vonden gelukkig onderdak bij een vertrouwde boer, vaak in de schuur of tussen het hooi. Anderen bouwden een hut, verscholen in het bos of maakten een hol in de grond. Zo boden de petgaten bij De Veenhoop en de Oude Venen bij Earnewâld ideale schuilplekken, omdat de Duitsers er niet durfden te komen. Voor iedereen waren het zware tijden. De voedselrantsoenen werden regelmatig verlaagd en bepaalde producten - zoals koffie en tabak - waren nauwelijks of niet meer verkrijgbaar. De nazi's kampten met een nijpend tekort aan grondstoffen. Daarom schroomden ze niet om in de bezette gebieden op rooftocht te gaan. Op 31 maart 1943 stonden Duitse officieren, vergezeld van acht collaborateurs, op de stoep bij koster Eeuwe Nijboer. Hij werd gesommeerd mee te werken aan het verwijderen van de klokken uit de klokkenstoel. Tegenwerken, smeken of argumenteren had geen enkele zin.

Koster Eeuwe, een felle anti-nationaalsocialist, moest machteloos en knarsetandend toezien hoe beide klokken werden geroofd - om later omgesmolten te worden tot kanonslopen of ander wapentuig. Dit trieste lot is vele kerkklokken overkomen. Sommige zijn na intensief spuurwerk na de oorlog intact teruggevonden. Die van Ureterp helaas niet.

H.2.8 Meistaking of Molkestaking

Begin 1943 bleek dat de Duitse militaire situatie in Europa verslechterde. Duitsland had daarnaast een nijpend gebrek aan arbeidskrachten. Een van Hitlers trouwste trawanten, 'SS-Reichsführer' Heinrich Himmler, kwam in februari met het voorstel om de 300.000 Nederlandse ex-militairen voor de Arbeitseinsatz naar Duitsland over te brengen. De maatregel werd op donderdag 29 april 1943 aangekondigd in de dagbladen en middels onderstaande proclamatie opgehangen met de volgende tekst:

De Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden beveelt (...) dat de leden van het voormalige Nederlandsche leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap worden weggevoerd. Hij zal de betrokken personen in de dagbladpers tot persoonlijke aanmelding oproepen. Wie aan de oproep van de Wehrmachtbefehlshaber geen gevolg geeft of tracht zich op andere wijze aan de krijgsgevangenschap te onttrekken, moet op de strengste maatregelen rekenen. Dit geldt eveneens voor personen die de betrokkenen bij dergelijke pogingen ondersteunen. Allen die thans in krijgsgevangenschap moeten terugkeren, hebben dit uitsluitend aan de ophitsers te danken, die door hun misdadig gedrag deze maatregel noodzakelijk maken.

Het leidde tot een storm van verontwaardiging, woede en angst. En wat tot dan toe nog niet gebeurd was, gebeurde nu wel: er kwam een massaal protest. Het begon diezelfde middag, toen de arbeiders van de Stork-fabriek in Hengelo het werk uit protest neerlegden. De actie vond massaal weerklank en breidde zich razendsnel als een olievlek over het land uit. De volkswoede was zo massaal dat de volgende dag overal spontaan stakingen uitbraken.

Het protest was het hevigst in de drie noordelijke provincies. Boeren leverden geen melk meer aan de fabrieken, maar kieperden het in de sloot of gaven het gratis aan inwoners. Boeren die nog wel wilden leveren, werden tegengehouden. Zo werd bij Frieschepalen een melkwagen in de vaart gegooid. Een logisch gevolg dat deze revolte in de volksmond de 'molkestaking' werd genoemd. Maar ook ambtenaren en arbeiders legden het werk neer.

Het Duitse gezag was aanvankelijk zeer onaangenaam verrast door deze onverwachte volksopstand, maar hervond zich spoedig - en hoe! Datzelfde weekend werd het 'Standgericht' ingevoerd, dat de autoriteiten het recht gaf om deelnemers en sympathisanten van sabotage standrechtelijk te veroordelen en te executeren. In

het weekend vielen al de eerste slachtoffers. In totaal vielen er in de noordelijke provincies 56 slachtoffers. Het dieptepunt was het doodschieten op 3 mei 1943 van 16 onschuldige mensen bij Trimunt (lees het verhaal hierover in hoofdstuk 7).

Een ander slachtoffer was de Gorredijkster onderwijzer, schrijver en dichter Jan Eisenga, die op 5 mei 1943 werd geëxecuteerd op het Kalverdijkje in Leeuwarden. Hij had de ouders van zijn school opgeroepen om de kinderen uit protest een dag thuis te houden, om solidariteit te betuigen aan de stakende arbeiders, ambtenaren en boeren. Door al deze terreurdaden werd de revolte weliswaar snel de kop ingedrukt, maar ook de haat tegen de bezetter enorm aangewakkerd. Het gaf bovendien het verzet een enorme boost. Dat ging zich beter organiseren en wist de bezetter steeds meer en beter dwars te zitten.

BIJZONDERE BESCHIKKING

Op grond van art. 62, lid 3, der Verordening Openbare Orde 1943 beschik ik, uitdrukkelijk de aandacht vestigende op de scherpste van het politiestandrecht, voor het bezette Nederlandsche gebied in zijn geheel het volgende:

- 1. hij die deelneemt aan samenscholingen in het openbaar, van welke aard ook;*
- 2. hij die weigert zijn werk te verrichten, zij het ook door passief gedrag, die staakt of werkzaamheden uitsluit;*
- 3. hij die zonder daartoe gerechtigd te zijn schiet-, slag- of stootwapens bij zich draagt of in bezit heeft;*
- 4. hij die pamfletten vervaardigt, verspreidt of in zijn bezit heeft, welke de openbare orde zouden kunnen verstoren;*
- 5. hij die zich tegen de openbare orde verzet, wordt standrechtelijk veroordeeld en wordt derhalve ingevolge art. 66 der Openbare Orde 1943 in het algemeen bestraft met de dood.*

Poging, uitlokking of deelneming zijn op gelijke wijze strafbaar als het voltooide feit.

’s-Gravenhage, 1 mei 1943

De Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche Gebied:

SEYSS-INQUART

H.2.9 Verzet

In 1941 verschenen ook in Friesland de eerste illegale kranten. Eén jaar later vonden de eerste overvallen op distributiekantoren plaats. Voor het groeiende leger onderduikers, jonge mannen die weigerden naar Duitsland te gaan, Joden die een onderduikadres zochten en vele anderen die moesten vluchten, moest een veilig onderdak gevonden worden. Aanvankelijk verliep dit nogal ongecoördineerd, maar langzamerhand ontstonden lokaal kleine groepjes personen die probeerden

de organisatie en logistiek beter onder controle te krijgen. Zo sloot de Ureterper evangelisatieprediker en verzetsleider Romke Timmermans een overeenkomst met de bekende communist Gerrit Roorda uit Tijnje. Voor de oorlog zouden ze elkaar te vuur en te zwaard bestreden hebben, maar in de oorlog vonden ze elkaar in het verzet tegen de gehate bezetter.

Volgens professor Lou de Jong kwam het meeste verzetswerk, in verhouding tot andere groepen, uit de kring van communisten en antirevolutionairen. Dat schrijft hij in zijn standaardwerk over de bezettingsperiode *'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog'*.

Sinds 1942 was de 'Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers' (LO) de grootste verzetsorganisatie om onderduikers en Joden te helpen. De LKP (Landelijke Knokploegen) was de gewapende tak van de LO. De KP (Plaatselijke knokploeg) pleegde overvallen op distributiekantoren, deed aan sabotagewerk en liquideerde desnoods Duitsers en collaborateurs. Drachten had een zeer actieve afdeling, die heel wat verzetswerk gepleegd heeft. Ook Ureterp had een cel van de LO, waar onder meer Reinder Spriensma (later meer) deel van uitmaakte. Verzetswerk vereiste moed, vastberadenheid en de wil om mensen in nood te helpen ten koste van je eigen veiligheid en leven.

Een belangrijke taak was ook weggelegd voor de koeriers (en koeriersters), die - ook met gevaar voor eigen leven - zorgden voor de verspreiding van illegale kranten. Ze brachten ook boodschappen en proviand over naar de onderduikadressen en zorgden ervoor dat onderduikers voedsel- en bonkaarten kregen.

Een bekende koerierster was Tiny Mulder, geboren in 1921 in Beetsterzwaag. Voor haar verzetswerk heeft ze de hoogste onderscheidingen gekregen. Na de oorlog werd ze vooral bekend als Fries schrijfster, dichteres en journaliste. Voor haar hele literaire oeuvre heeft ze in 1986 de Gysbert Japicxpriis ontvangen. Haar roman 'Tin iis' is een grotendeels autobiografisch epos over haar verzetswerk. Tiny Mulder is in 2010 overleden.

H.2.10 Collaboratie

Al vóór de oorlog had het nationaalsocialistisch gedachtengoed, alhoewel marginaal, ook in ons land voet aan de grond gekregen.

In de oorlog waren er in Opsterland, volgens Kerst Huismans (historicus), zo'n 60 actieve en fanatieke leden van de NSB. Daarnaast waren er mensen die hoopten

dat de ‘nieuwe wereldorde’ hun betere economische perspectieven zou bieden. Zij waren bereid om met de Duitsers samen te werken, zonder verder iemand kwaad te doen of te verraden. NSB’ers vond je in alle lagen van de bevolking. Ook Ureterp had een aantal actieve leden, deze werden door het gros van de bevolking met de nek aangekeken. Hun colportages met Volk en Vaderland, het lijfblad van de NSB, waren eerder lachwekkend dan serieus te nemen. Sommige fanatiekelingen hadden zich aangesloten bij de Wehrmacht of, nog erger, bij de SS of waren kampbewaarder.

Een aparte en gevreesde groep vormden de ‘Landwachters’, leden van een militaire mantelorganisatie van de NSB. Opsterland had er zo’n 20, veelal boeren, boerenzoons of losse arbeiders. Omdat ze hun gebied op hun duimpje kenden, maakten ze veel jacht op onderduikers. Het waren handlangers van de Duitsers en daarom gevreesd bij onderduikers en hun gezinnen. In de volksmond werden ze ‘Jan Hagel’ genoemd, naar de hagelgeweren die ze droegen. Landwachters waren geheel in het zwart gekleed.

En al werden de Landwachters met hun hagelgeweer niet voor vol aangezien, ze konden door hun kennis van de streek waardevolle informatie doorspelen aan de vijand. Een ander gevaar vormden de ‘premiejagers’, die een premie kregen van de Duitsers voor het aangeven van Joden.

Een ander fenomeen was de zwarte handel. Omdat bijna alles op de bon was, werd het moeilijk of onmogelijk om aan wat voor spullen dan ook te komen. Handige schnabbelaars verdienden veel geld met de handel in schaarse goederen buiten de distributiekanaalen om. Veel zwarthandelaren werden na de oorlog veroordeeld tot gevangenisstraf of hoge boetes. In ieder geval moesten ze hun woekerwinsten inleveren.

‘Bovendien: schaarste maakt de mens vindingrijk. Men wist in de oorlog vaak de meest creatieve oplossingen te bedenken om iets nuttigs te maken met hele simpele middelen. Mijn beide oudste zussen hebben heel wat wol gesponnen en boter gekarnd. Op een ochtend mocht ik van mijn vader niet in de schuur komen. Als ondeugend en nieuwsgierig mannetje van drie jaar kon ik het blijkbaar niet laten om toch even stiekem te gaan kijken. Groot was de schrik toen er een geslacht varken aan de ladder hing.’ - Roel van der Heide.

H.2.11 Opsporing

Hoe langer de oorlog duurde, hoe fanatieker en genadelozer de Duitsers optraden. In de steden werden al in 1942 razzia’s gehouden, waarbij hele wijken werden afgezet en elk huis van boven tot onder werd doorzocht op verborgen Joden. Later werden die razzia’s ook gehouden om onderduikers en/of verzetsmensen op te sporen. In Ureterp is voor zover bekend nooit een volledige razzia geweest.

Maar de bezetter had een zeer efficiënt opsporingsapparaat. Spil daarin was de Sicherheitsdienst, die zijn hoofdkwartier had in het beruchte ‘Scholtenhuis’ aan de Grote Markt in Groningen. Hier vonden de meest wrede verhoren en martelingen plaats om verdachten tot een bekentenis te dwingen. Daarnaast waren ook de agenten van de Ordnungspolizei (Grüne Polizei, naar hun groene uniformen) actief in het opsporen van Joden, onderduikers en verzetsmensen.

Een bijzondere rol speelde de ‘gewone’ gemeentepolitie. Die was belast met het normale politiewerk, zoals handhaving, boetes uitdelen, toezicht houden, enzovoort. Op gezag van de autoriteiten hielp zij ook actief mee bij het opsporen en opbrengen van Joden, onderduikers en verzetsstrijders. Dat bracht velen dusdanig in gewetensnood dat ze zelf moesten onderduiken. Zo iemand was wachtmeester Tump, die helaas in de nacht van 13 op 14 april 1945, op weg om hulp te halen bij de Canadezen, door Franssprekende Duitse soldaten werd doodgeschoten. De politie stond weliswaar onder gezag van de burgemeester, maar die was op zijn beurt weer een stroman van de bezettende macht. Burgemeesters die daar moeite mee hadden, werden aan de kant gezet en vervangen door een NSB’er. Om hun inwoners daarvoor te behoeden, bleven veel burgemeesters daarom maar op hun post.

Het herbergen van Joden, onderduikers en verzetsmensen vroeg om moed, vastberadenheid en offerbereidheid. Bij ontdekking was ook je eigen leven niet meer veilig. Kortom, het was een sinister kat-en-muisspel tussen de bezetters en de opgejaagden.

H.2.12 Onderduikers in Ureterp

Net als overal moesten ook in ons dorp tientallen, meestal jonge mannen, noodgedwongen een schuilplaats zoeken om aan deportatie naar Duitsland te ontkomen. Hoe langer de oorlog duurde, hoe fanatieker de bezetter te werk ging om werkkrachten te ronselen en zo de tanende Duitse oorlogsindustrie van verse arbeidskrachten te voorzien. Velen vonden onderdak bij een boer, ergens in het hooi, in een schuur of desnoods in een varkenshok. Meestal kon je overdag vrij rondlopen of zelfs wel naar huis gaan, want de ‘Grünen’ of de ‘Janhagels’ hoorde of zag je vaak al van verre aankomen. Ook gebruikte men vaak geheime tekens of seinen om elkaar vroegtijdig te waarschuwen.

Niet iedereen kon bij een boer terecht; dan moest je thuis of ergens anders een schuilplaats vinden. Mensen waren heel creatief in het maken van verborgen ruimtes in huis: in de kruipruimte, een afgeschut hoekje op zolder, in de schuur of buiten in aardappelbulten. Er werden holen in slootwallen of op de heide gemaakt. Anderen verborgen zich diep in een bos of bosschage of ergens aan of op het water. Zo waren de Oude Venen bij Eernewoude een eldorado voor onderduikers. In het petgaten- en moerasgebied was je veilig, want de Duitsers waagden zich niet in dat terrein.

Toch bleef het oppassen. Je wist nooit wie een verrader was - het kon je buurman zijn, een vriend, een kennis of zomaar een voorbijganger. Maar meestal waren ‘vertrouwde’ boeren het beste en veiligste adres, vooral als ze ook nog in het buitengebied woonden.

Hoe spannend en gevaarlijk het kon zijn, vertelde Sjoerd Krikke:

“De Duitsers overvielen onze boerderij aan de Mersken en vonden in de schuur een parachute die daar hing te drogen. Mijn vader werd ondervraagd, maar wist natuurlijk van niks. Vervolgens werd hem een revolver tegen het hoofd gezet en er werd gedreigd hem dood te schieten als hij niet vertelde waar die parachute vandaan kwam. Na nog een reeks aan dreigementen was het uiteindelijk een hogere officier die binnenkwam en een einde maakte aan de hachelijke situatie. En zo dropen de Duitsers onverrichter zake af.” aldus Sjoerd.

H.2.13 Tot vanavond en lief zijn hoor!

Dit is de titel van een boek van Salo Muller. Het was het laatste wat hij van zijn moeder hoorde toen ze hem afzette bij zijn kleuterschool in Amsterdam. Nog diezelfde dag werden zijn ouders opgepakt, afgevoerd en begin 1943 vermoord in Auschwitz. Salo kwam eerst bij een tante, maar ook daar werd het al snel onveilig. Via de crèche bij de Hollandse Schouwburg kreeg hij een nieuw onderduikadres. In totaal zouden dat er negen worden, waarvan de laatste drie in Friesland. Het was de Ureterper evangelist Romke Timmermans die hem naar Ureterp haalde.

Salomon Muller

Het boerenechtpaar Onne en Anne Heddema uit Ureterp ontfermde zich over hem. Hij kreeg de naam Jaap Mulder. Omdat hij zo klein was, werd hij Japje genoemd. De Heddema's woonden aan de Skieding, het gebied tussen Drachten, Drachtstercompagnie en Ureterp. Destijds behoorde die streek bij Opsterland, maar na de aanleg van de A7 kwam het hele gebied ten noorden daarvan bij Drachtstercompagnie en dus de gemeente Smallingerland terecht.

Japje was niet de enige Joodse onderduiker. In het gebied zaten zoveel Joden verborgen dat het ‘Nieuw Amsterdam’ werd genoemd. Wegens dreigend verraad moest Japje echter weer verhuizen, naar een neef van de Heddema's die dichtbij Trimunt woonde. Hier moest Japje 's nachts onder de vloer kruipen, waar hij sliep tussen de muizen en ratten, zoals hij later zelf beschreef. Bovendien was het er erg

vochtig en klam en hij kreeg last van astma en eczeem. Toen ook daar een overval plaatsvond, moest hij opnieuw vertrekken.

Hij kreeg nu onderdak bij de weduwe Pietje Heddema-Bos en haar partner Klaas Vellinga. Ook al waren zij erg klein behuisd, Japje voelde zich daar thuis en welkom. Hij mocht hen ‘beppe’ en ‘omke’ noemen. Het was behelpen, want er was geen stromend water en elektriciteit, en ‘it húske’ stond achter in de tuin.

De kleine Salomon Barend Muller

Ruim één jaar heeft hij tot het eind van de oorlog bij beppe en omke gewoond. Hij leerde melken, ging met omke kievitseieren zoeken en kreeg voldoende te eten. Op voorspraak van Salo Muller werden Pietje Heddema en Klaas Vellinga in 2008 postuum geëerd met de Yad Vashem-eremedaille. Na de oorlog werd hij opgehaald door zijn enige nog in leven zijnde tante. Over dat moment schreef hij het volgende:

Van schrik kreeg ik acute geelzucht. Ik wilde helemaal niet meer weg uit Ureterp. “Ik ben een Fries jongetje!” riep ik, want ik sprak alleen nog maar Fries. Ik wist niet eens hoe mijn echte naam was of wanneer ik jarig was. Ik huilde tranen met tuiten en klampte me vast aan beppe en omke.

Omke en beppe

Na een moeilijke puberteit kreeg hij professionele hulp om zijn oorlogstrauma's te verwerken. Hij ging heilgymnastiek studeren en een leraar, heer Rodenburg, was verzorger van Ajax en was van Salo onder de indruk. Bij Ajax is hij tot aan zijn pensionering gebleven als de bekende en gevierde fysiotherapeut. Het was de

tijd van de ‘Golden Wonderboys’ van Ajax, met Cruijff, Neeskens en vele andere vedetten. De oorlog heeft hem, zoals hij steeds zegt, gevormd en gemaakt tot wie hij nu is. Maar het heeft ook diepe littekens achtergelaten. Zelf zegt hij hierover:

“Er gaat geen dag voorbij of ik moet wel even huilen.”

Nog altijd geeft hij lezingen en voordrachten op scholen, schrijft boeken over de oorlog en de Holocaust. Dit alles met een enorme gedrevenheid om mensen te waarschuwen het nooit weer zover te laten komen.

Zijn laatste ‘wapenfeit’ is dat hij, dankzij zijn vasthoudendheid, de Nederlandse Spoorwegen kon overtuigen alsnog een schadevergoeding en excuus aan te bieden aan de slachtoffers en nabestaanden van gedeporteerden. Het spoorwegbedrijf vervoerde in de oorlog, in opdracht van de Duitse bezetter en tegen grof geld, duizenden Joden, Roma en Sinti naar de concentratiekampen.

H.2.14 Nieuw Jeruzalem

Salomon Muller was niet de enige Joodse onderduiker in Ureterp. Maar je liep er niet mee te koop. Hoe stiller, hoe beter - en veiliger. Boer Reinder Spriensma aan de Ferbiningswei heeft Joden verborgen. Aalzen de Jager, die daar ook in de buurt boerde, had drie Joden ondergedoken. Het gebied rondom de Wytharst, de Ferbiningswei en de Skieding werd wel ‘Nieuw Jeruzalem’ genoemd, zóveel Joden zaten daar verscholen. De omgeving leende zich er uitermate goed voor: verspreide bebouwing langs zandpaden, veel kleine boerderijtjes met varkens- en kippenhokken, schuren en hooimijten. Houtwallen, diepe sloten en bosschages boden goede mogelijkheden om je te verbergen.

Ook in het dorp zelf zaten ondergedoken Joden. Bij Jan Lammert van den Broek heeft Robbert van Santen (alias Jelle Sixma) twee jaar onderdak gevonden. Zowel Van den Broek als De Jager waren verzetsstrijders die bij de schermutselingen op 14 april 1945 zijn gesneuveld. Romke Timmermans had ook Joodse onderduikers. Een van hen is bij een vluchtpoging om het leven gekomen. De lijst is vast niet volledig.

H.2.15 Dolle dinsdag

Op 6 juni 1944 landden de geallieerde troepen op de stranden van Normandië. De langverwachte invasie was een feit, maar van een snelle opmars was geen sprake. Het Duitse verzet was hardnekkig en pas na wekenlange, zware gevechten lukte het de invasiemacht om door de vijandelijke linies te breken.

Vijf september 1944 wordt ‘Dolle dinsdag’ genoemd. Op deze dag verspreidden zich geruchten dat de geallieerden Nederland elk moment zouden bevrijden. Dit leidde tot grote vreugde en tegelijk tot paniek in het hele land. Veel Nederlanders

haalden vlaggen en oranje vaandels tevoorschijn om hun bevrijders alvast te kunnen begroeten. Duitsers en NSB'ers daarentegen raakten volledig in paniek en sloegen massaal op de vlucht richting de Heimat - het thuisland.

Helaas bleek het een loos gerucht. Nederland boven de rivieren stond nog een lange, strenge winter te wachten - vol bittere kou, uithongering, ziektes, voedseltochten, moordpartijen en terreur. Zuid-Nederland werd grotendeels bevrijd in het najaar van 1944. De bevrijding begon op 12 september 1944 met de opmars van de Amerikanen in Limburg. Op 17 september begon de Slag om Arnhem. De bedoeling was om de bruggen over de grote rivieren in handen te krijgen, om dan door te kunnen stoten naar de rest van Nederland en naar het hart van Duitsland. Helaas mislukte deze poging, waardoor Nederland boven de rivieren nog maandenlang moest wachten op bevrijding.

H.2.16 Er gebeurde van alles

Hoewel de oorlog voor nazi-Duitsland dramatisch verliep, werden hier de teugels steeds strakker aangetrokken. Er kwamen in Friesland meerdere terreurcommando's van de Sicherheitsdienst, die een meedogenloze jacht maakten op alle mannen tot 50 jaar om hen te laten werken in Duitse fabrieken. Velen hebben die beproevingen niet overleefd.

Het grootste gevaar was echter de onophoudelijke geallieerde bombardementen op de Duitse fabrieken en steden. Hierbij zijn honderdduizenden onschuldige burgerslachtoffers en ook vele tewerkgestelden gevallen. Nee, dan kon je maar beter schuttersputjes graven - zoals een tachtigtal Ureterpers dagenlang heeft moeten doen langs de weg Olterterp - Ureterp - Siegerswoude.

De Nederlandse regering in ballingschap in Engeland riep via Radio Oranje op om het spoorwegverkeer plat te leggen. De oproep werd massaal opgevolgd. Maar voor al die spoorwegmensen moesten ook weer onderduikadressen, distributiekaarten en bonkaarten komen. Dankzij 'goede' contacten in gemeentehuizen, distributiekantoren en het verzet lukte het om de logistiek rond te krijgen.

De economie was rampzalig. Geld was niks meer waard; alleen de ruilhandel tierde welig - en niet te vergeten de zwarthandel. De Duitsers 'betaalden' hun aankopen, of beter gezegd roverijen, met waardeloze ontvangstbewijzen, teneinde toch nog een schijn van eerlijkheid te tonen.

De krapte werd ook in Ureterp voelbaar, alhoewel het in geen verhouding stond tot het gebrek aan alles in Holland. Hier was nog eten voldoende. De boeren konden hun producten toch niet kwijt, want Duitsland als afzetmarkt bestond niet meer. Turf en hout waren hier nog redelijk verkrijgbaar om de koude winter door te komen.

Tegelijkertijd maakte het ook een enorm gevoel van saamhorigheid los. Men werd op zichzelf teruggeworpen, maar de bereidheid om elkaar te helpen en te ondersteunen was groot. Helaas gold dat niet voor iedereen...

H.2.17 Het verzet organiseert zich

Door de toenemende terreur van de bezetter was er behoefte om het verzet beter te coördineren. De noodzaak om overvallen te plegen om aan persoonsbewijzen en distributiekaarten te komen werd steeds urgenter, evenals het doorspelen van informatie naar Engeland. Door contacten met het bevrijde deel van ons land kwamen er instructies hoe het verzet beter te organiseren. Er kwamen geheime wapendroppings, onder andere bij Bakkeveen en Lippenhuizen, waardoor het verzet zich letterlijk kon bewapenen.

In Drachten en Ureterp werd eind 1944 een KP (Knokploeg) opgericht, die nauw met elkaar samenwerkten. Hierbij fungeerde de 'Terroristenhoeve' - de boerderij van Foppe de Haan, als centrale plek. Deze lag aan het zandpad langs de Alde Laweiswyk, op de grens van Ureterp en Drachtster Compagnie.

De plek werd de 'Terroristenhoeve' genoemd omdat er veel onderduikers verbleven, waaronder ook geallieerde piloten die wachtten om weer naar Engeland terug te kunnen gaan. Bovendien was het een verzamelplaats van gedropte wapens. De leden van de Ureterper afdeling hielden hier hun oefeningen ter voorbereiding op de komende strijd. De Terroristenhoeve bestaat helaas niet meer. Op de plek van de oude boerderij is later een nieuwe gebouwd. Ondertussen gingen de Duitsers meedogenloos tekeer. Alles van waarde werd geroofd en meegenomen. Overal in de provincie vonden willekeurige executies plaats.

Terroristenhoeve

Het meest trieste voorbeeld hiervan is de moord op tien gevangen genomen leden van de Groninger illegaliteit. Op de mistige ochtend van 10 april 1945, slechts enkele dagen voor de bevrijding, werden zij doodgeschoten in het Mandefjild bij Allardsoog. Onder hen bevond zich de bekende kunstschilder Hendrik Werkman.

Het monument met de tien coniferen, links van restaurant De Drie Provinciën, herinnert nog altijd aan de tragedie die hier in de laatste dagen van de oorlog heeft plaatsgevonden.

H.2.18 De hongerwinter

De strenge, koude winter van 1944/45 staat bekend als de hongerwinter. Alhoewel ook hier aan alles een gebrek was, was het niet te vergelijken met wat de bevolking van de steden in het westen moest doormaken. Op het platteland kon men zelf voedsel verbouwen. De ‘eigenbouw’- tabak, “slits”, kon je roken of pruimen. Hoe anders verging het de bevolking in het westen en de grote steden. Door hongersnood en ontberingen zijn er die winter in de steden van de Randstad meer dan 20.000 inwoners omgekomen, waaronder veel kinderen en ouderen.

Door het wegvallen van alle transportmogelijkheden was aanvoer van voedsel en steenkool niet meer mogelijk. Daardoor ontstonden er gigantische tekorten. Daarbij kwam dat de voedselrantsoenen door maatregelen van de bezetter steeds krappere werden. In de centrale gaarkeukens kon men op vertoon van een bonkaart een bord soep van aardappelschillen of een bord waterige stampot krijgen. Om toch nog wat extra's binnen te krijgen, werden bloembollen of als ze aanwezig waren suikerbieten gegeten.

Koken gebeurde op een leeg conservenblikje met wat houtspaanders als brandstof. Hout van deuren en kozijnen en clandestien gekapte bomen dienden als verwarming. Voor een lange periode werd het vervoer van voedsel naar het westen geblokkeerd door de bezetter. Door blokkades bij de Afsluitdijk en bij bruggen over de IJssel waren die toegangswegen afgesloten. Ook werden de IJsselmeerhavens geblokkeerd en werden er geen transportvergunningen meer verleend. Bovendien was het ook nog een koude en strenge winter met veel sneeuw en ongemak. Dat alles veroorzaakte in West-Nederland een hongersnoodramp van catastrofale omvang.

Voedseltochten

Door wanhoop en honger gedreven trokken de stadsmensen eropuit met krakkemikkige fietsen, kinderwagens en handkarren. Op naar het omringende platteland om bij boeren en tuinders voedsel te halen. Vaak werden ook de kinderen eropuit gestuurd. Dan was het maar afwachten of je iets kon krijgen of kopen. Mensen ruilden hun waardevolste spullen en/of sieraden tegen een zak tarwe, een kilo boter, een paar rode kolen of een bosje wortels.

Sommige boeren maakten misbruik van de situatie en wilden alleen iets geven tegen woekerprijzen. Maar over het algemeen was men wel genegen om de arme, vermagerde stumpers wat toe te stoppen. Alleen werd de cirkel waarbinnen je nog iets kon krijgen steeds groter, hierdoor was men was genoodzaakt om soms dagenlang op sjouw te gaan. En dan maar hopen dat je ergens in een hooischaar een slaapplek kon vinden.

Mensen trokken zelfs, in bittere kou, verkleumd en broodmager, te voet over de Afsluitdijk om in Friesland eten te kunnen bemachtigen. *“Ik geloof niet dat ze tot Ureterp kwamen, maar wel tot in het westen van de provincie. Als je dan met veel pijn en moeite iets eetbaars had weten te bemachtigen, volgde nog de lange, zware weg terug. Daarbij kwam nog de spanning en angst: of en hoe je, je familie zou aantreffen.”*

Schrijnend zijn de verhalen van mensen die met een beetje eten naar huis keerden en bij de pont over het IJ werden opgewacht door landwachters en Duitsers. Die er plezier in hadden om alles overboord te kieperen.

H.2.19 Evacués en de aanloop naar de bevrijding

De situatie werd steeds schrijnender. Duizenden verzwakte, zieke en uitgemergelde kinderen dreigden de hongerdood te sterven. Vanuit kerkelijke organisaties en de illegaliteit werden clandestien reddingsoperaties opgezet. Duizenden ondervoede stadskinderen werden in de eerste maanden van 1945 naar het noorden en dus ook naar Friesland geëvacueerd. Daar was nog wel genoeg te eten. Het was een grote en ook gevaarlijke operatie onder zeer moeilijke omstandigheden.

Veel kinderen zijn via het IJsselmeer naar Friesland gekomen. Op platte dekschuiten werden ze onder in het ruim gestopt en zo voer de schuit 's nachts van het IJ naar Friesland. Overdag was te gevaarlijk, omdat geallieerde vliegtuigen op alles schoten wat bewoog. De oude Lemster boot, de "Jan van Nieveen", heeft zo ook heel wat verstekelingen overgebracht.

In de hongerwinter lag een deel van Limburg, waaronder Roermond en omgeving, nog in de frontlinie, waar hevig gevochten werd en de stad kapotgeschoten werd. De Duitsers wilden de stad ontruimen om sabotage achter de linies te voorkomen.

In januari vond de evacuatie plaats. De mensen werden in treinen gepropt of moesten lopend zien weg te komen. De overvolle treinen reden via Duitsland, waar het gevaar loerde dat ze het mikpunt zouden worden van geallieerde vliegtuigen, met vele doden en gewonden tot gevolg. Anderen overleefden de tocht niet door bevriezing, honger, uitputting en de onhygiënische omstandigheden in de overvolle veewagons. Na de barre treintocht, die wel een week kon duren, kwamen de treinen eindelijk in Nederland en ook in Leeuwarden aan. Na hier een tijdje in quarantaine te hebben gezeten, werden de evacués verspreid over de provincie.

Door een speciaal in het leven geroepen organisatie werden de broodmagere, ondervoede stadskinderen bij gastouders ondergebracht. Die kregen eerst duidelijke instructies om in het begin heel voorzichtig te zijn met voeding en verzorging. *"Ik kan me nog herinneren dat ik eensklaps twee grotere zussen had gekregen, die ik niet kon verstaan en zij mij ook niet. Hoelang ze gebleven zijn, weet ik niet. Maar later kregen we nog evacués uit Limburg. Zij hebben mij het Limburgs volkslied "Waar in 't bronsgroen eikenhout" geleerd."* - Roel van der Heide

Op de foto Evert en Jantje de Boer en "Gerard", die een tijd logeerde bij familie De Boer om aan te sterken, Selmien 29.

Foto en tekst: Roely de Boer

Terugkijkend ging het samenleven van Limburgers en Friezen vaak verrassend goed. Mensen moesten aan elkaar wennen. Verschillen in eetgewoonten, geloof en taal zorgden soms voor misverstanden en onbegrip, maar meestal waren er geen grote problemen. Na de bevrijding wilde iedereen het liefst zo gauw mogelijk weer

naar huis. Helaas was de logistiek daarop nog niet berekend, waardoor de evacués nog een paar maanden moesten wachten voordat ze konden terugkeren. Dat leidde nog weleens tot spanningen. Maar er zijn na de oorlog nog lang hechte contacten gebleven tussen de evacués en de gastgezinnen.

Begin april 1945. Men weet: de bevrijding is in aantocht. Het gonst van de geruchten, ook in Ureterp. Reikhalzend wordt uitgekeken naar de komst van de Canadezen. Hier en daar wordt stiekem het rood-wit-blauw tevoorschijn gehaald. Maar voordat de vlag voluit uitgestoken kon worden, zou er nog een verschrikkelijke catastrofe plaatsvinden in ons dorp. Aan de bevrijding van Ureterp is een apart hoofdstuk gewijd.

Ureterp, februari 2025
Roel van der Heide

H.3 De slag om Ureterp

Wie't nedich of wie't in fersin

Bovenstaande tekst is de eerste regel van een kort gedicht dat op het herdenkingsbord staat langs de Weibuorren in Ureterp. Het is een herinnering en eerbetoon aan de dramatische gebeurtenissen die in de vroege ochtend van 14 april 1945 hebben plaatsgevonden voorafgaand aan de bevrijding van Ureterp.

H.3.1 Begin april 1945

Men hoort overal positieve berichten en geruchten dat de bevrijding elk moment kan plaatsvinden. Ook in Ureterp heerst een nerveuze, verwachtingsvolle spanning. Men wist dat de bevrijders in aantocht waren. In Siegerswoude waren al Canadese verkenners gesignaleerd. De BS'ers van de post Ureterp bereiden zich voor. Op 13 april, 's middags om drie uur, wordt het hoofdkwartier betrokken in café Gorter aan de Weibuorren (nu Weibuorren 20). Hun taak is om te voorkomen dat de Duitsers bij hun aftocht vernielingen en sabotagedaden aanrichten. Een paar dagen daarvoor hadden ze op de Mounleane al wegversperringen aangelegd en een sleuf dwars over de weg gemaakt. Ook de wegwijzers waren verwijderd, om de Duitsers niet wegwijz te maken.

Om vijf uur vrijdagmiddag 13 april, kwam er een boerenwagen voorbij met vier landwachters. Een bevel om te stoppen werd genegeerd, ook op waarschuwingschoten werd niet gereageerd. Ze reden door richting Drachten. De achtervolging werd ingezet door de BS, bij Ureterp-Vallaat werden de vluchters ingehaald en gesommeerd zich over te geven. De vier kozen eieren voor hun geld, staken de armen

in de lucht, gaven zich over en werden ontwapend. Door het achtervolgingsteam, onder leiding van wachtcommandant der marechaussee Cornelis Tump, werden ze teruggevoerd en gevangengezet in de schuur van café Gorter.

Dan naderen vier zwaarbewapende Duitse soldaten. Er volgt druk overleg: “Wat moeten we doen?” Tump beveelt de soldaten zich over te geven, wat ze, tot opluchting van allen, ogenblikkelijk doen. Het blijken Oostenrijkers te zijn. Ook zij worden opgesloten in de schuur en onder strenge bewaking gesteld.

Aangemoedigd door dit succes wordt besloten om over te gaan tot de arrestatie van NSB'ers en andere collaborateurs uit de omgeving. Hiervoor was volgens de commandant veel animo, want er waren BS'ers bij die zich jarenlang niet openlijk hadden durven vertonen en nu hun kans schoon zagen. Men had gehoord dat zich in de schuur van een beruchte NSB'er een aantal landwachters en andere collaborateurs hadden verzameld. De boerderij werd omsingeld en de 32 aanwezigen gaven zich zonder slag of stoot over aan de BS. Ook zij werden opgesloten in de schuur van Gorter. Het bewaken van veertig arrestanten in een boerenschuur bleef een hachelijke onderneming. Daarom besloot de commandant assistentie in te roepen van BS'ers uit Drachten en Hemrik en contact te zoeken met de Canadese tanks die al in Donkerbroek waren. Hiervoor meldden zich vrijwillig wachtmeester Tump en BS'er Peet Leenes, omdat hij goed Engels sprak.

Om twee uur in de vroege ochtend van zaterdag 14 april 1945 vertrokken ze op de fiets. In de buurt van Haulerwijk werden ze ontdekt door Duitse Franssprekende militairen uit de Elzas. Ze werden aangeroepen met “Qui tombe?” (Wie valt daar?) in plaats van het gebruikelijke wachtwoord “Werda?” van Duitse soldaten. Als antwoord gaf Tump: “Politie Ureterp”. Hij werd direct door twee schoten gedood. Leenes raakte ook gewond, maar wist te ontvluchten en keerde later met de Canadese tanks terug naar Ureterp.

H.3.2 De slag om Ureterp

In de vroege ochtend van zaterdag 14 april zitten de BS'ers in hun hoofdkwartier bij café Gorter te wachten op de komst van de Canadezen en het bewaken van de veertig gevangenen in de schuur. Tegen half zes komt er een melding dat vanaf de Mounleane een wagen, gespannen met twee paarden, het dorp in komt rijden. Op de wagen zitten Duitse militairen en er lopen een aantal achteraan. Hoeveel het er zijn, is door de duisternis niet in te schatten. Later blijkt dat het zo'n 45 bewapende soldaten waren.

Commandant Lourens beveelt zijn manschappen hun stellingen in te nemen in de schuttersputjes naast de weg. Als de wagen de commandopost nadert, roept de commandant: “GEEFT JULLIE OVER!” Dat gebeurt niet. De Duitsers springen

van de wagen en beginnen ogenblikkelijk te schieten met geweren en mitrailleurs. Lourens geeft bevel terug te schieten en er breekt een hevige strijd uit. Als eerste sneuvelen de beide paarden. Het blijkt een ongelijke strijd te zijn. Tegen de, in de strijd geharde tegenstander heeft de BS geen schijn van kans. Met mitrailleurs en panzerfausten wordt de voorkant van café Gorter aan flarden geschoten. De commandant besluit zijn mannen terug te trekken, maar voor een aantal is dat door het hevige vuur niet meer mogelijk.

De Duitsers gaan het café en de schuur binnen en bevrijden de veertig arrestanten. Ze hebben weer volledig de controle. Ze eisen nieuwe paarden en dreigen het dorp plat te branden. Sommigen dringen huizen binnen op zoek naar waardevolle spullen en proviand. Voor vervanging van de beide doodgeschoten paarden halen ze bij Gorter twee andere paarden van stal en spannen die voor de wagen.

Het gezin van Durk Veenstra had zich met vrouw en kinderen in de kelder verstopt. Ze horen de Duitsers binnenkomen en worden allemaal tegen de muur gezet. Durk wordt ervan beschuldigd dat hij op hen geschoten heeft. Zijn ontkenning wordt niet geloofd en de Duitse officier besluit om het hele gezin dood te schieten. Een soldaat komt binnen en meldt dat de Canadezen eraan komen en dat er nieuwe paarden nodig zijn om weg te kunnen komen. De officier beveelt Durk om nieuwe paarden te halen en neemt de rest van het gezin in gijzeling.

Durk gaat naar de boerderij van Durk Nijboer, zegt wat er aan de hand is en krijgt een paard mee - dat uiteindelijk niet meer nodig zou zijn. Ondertussen naderen zes Canadese gevechtswagens vanaf de Mounleane. Al schietend komen ze het dorp binnen. Toen was de strijd snel beslecht. Binnen tien minuten stonden de Duitsers met de armen omhoog en werden ze ontwapend. Om zes uur die ochtend was Ureterp bevrijd. Er heeft nog een kort vuurgevecht plaatsgevonden bij de kerk aan het Selmien. Daarbij werd op de Tsjerkeleane de jonge Gerard Hempenius door een verdwaalde kogel dodelijk getroffen. Ondertussen waren ook de gevluchte NSB'ers en andere landverraders weer gearresteerd en kon de trieste balans worden opgemaakt.

H.3.3 Schoorvoetend terug de straat op

Schoorvoetend durfden de eerste Ureterpers zich op straat te vertonen. Wat ze zagen, gaf een afschuwelijke aanblik. Op de Weibuorren was het één grote chaos. Half in de schuttersputjes hingen gesneuvelde BS'ers. Op straat lagen dode Duitse soldaten, kermende gewonden en doodgeschoten paarden. Er bleken vier BS'ers in de strijd te zijn gesneuveld. Drie dode en een aantal gewonde Duitsers lagen op de weg, evenals vier dode paarden. Even verderop werd in een sloot nog een vierde dode Duitser gevonden. Het was waarschijnlijk de soldaat die bij een man-tegen-mangevecht met de vluchtende BS'er Robbert van Santen (Jelle Sixma) het onderspit moest delven.

Negen zwaar gewonde Duitse militairen werden overgebracht naar het doktershuis van dokter Harm Minkema. Een buurmeisje, Geeske Onbelet, werd eropuit gestuurd om lakens te halen om de gewonden te verbinden. Eén van hen overleed tijdens de behandeling. De anderen werden naar de kliniek in Drachten gebracht.

De vijf gesneuvelde Duitse soldaten werden diezelfde dag nog ter aarde besteld in een tijdelijk gemeenschappelijk graf op de begraafplaats bij de Nederlands Hervormde Kerk. De panzerfausten en mitrailleurs hadden ook de nabijgelegen panden niet ongeschonden gelaten. Bij dokter Minkema was een kogel door het hoofdeinde van zijn bed gegaan, net nadat hij was opgestaan. Ook zijn medische bibliotheek werd geruïneerd door een granaatscherf. Andere omliggende panden, van onder andere A. Onbelet, Durk Veenstra, Ettema en P. Vergonet, waren door kogels en granaatscherven getroffen.

*Duitse krijgsgevangenen worden naar Donkerbroek gebracht.
De man vooraan in de zwarte overal is Robbert van Santen, alias Jelle Sixma.*

De Canadezen hebben 26 Duitse militairen gevangen genomen, plus de vier landwachters die de dag tevoren bij Ureterp-Vallaat waren overmeesterd. Deze dertig werden onder escorte van de overgebleven BS'ers lopend naar Donkerbroek gebracht en aldaar overgedragen aan de Canadese autoriteiten. De overige NSB'ers, landwachters en collaborateurs werden naar Sparjebird gebracht, een voormalig werkkamp van de bezetter bij Hemrik. Na de oorlog werden daar nog een tijdlang NSB'ers en andere Duitsgezinden vastgehouden.

Van de uitbundige vreugde die in andere dorpen spontaan was uitgebroken bij de komst van de Canadezen, was in Ureterp eerst geen sprake. Natuurlijk was men in Ureterp blij dat na vijf jaar van onderdrukking en terreur eindelijk bevrijd werd. Maar de tol die betaald werd, was hoog en dat drukte zwaar op de stemming. Drie gewaardeerde dorpsgenoten en twee andere BS'ers hebben die dag de vrijheid met hun leven moeten betalen.

Het tijdelijke graf van Aalzen de Jager en Jan Lammert van der Broek

Op 18 april 1945 zijn onder massale belangstelling, met militaire eer, ter aarde besteld op de begraafplaats bij de Nederlands Hervormde Kerk te Ureterp:

Aalzen de Jager

(geb. 6-11-1899)

Van beroep veehouder te Ureterp, gehuwd, vader van acht kinderen. Behoorde bij de LO-groep Drachten en de BS-groep Ureterp. Hij stelde zijn boerderij beschikbaar voor onderduikers, Joden, verzetsmensen en weigeraars van de Arbeitseinsatz. De De Jagerstrjitte in Ureterp is naar hem vernoemd.

Jan Lammert van der Broek

(geb. Oosterwolde, 26-1-1906)

Woonachtig aan de Boerestreek in Ureterp, gehuwd, vader van vier kinderen. Van der Broek was gestichtswachter in Veenhuizen. Hij behoorde tot de LO-groep Norg en de BS-groep Ureterp. De Joodse onderduiker Robbert van Santen, alias Jelle Sixma, heeft twee jaar bij de familie Van der Broek ondergedoken gezeten.

Cornelis Tump

(geb. Ilpendam, 7-12-1915)

Tump was wachmeester der Marechaussee en woonde aan de Mounleane in Ureterp. Hij behoorde eveneens tot de LO-groep Opsterland en de BS-groep Ureterp. Hij hield zich vooral bezig met de huisvesting van onderduikers. De Tumpstjitte in Ureterp is naar hem vernoemd. Op 19 april is Cornelis Tump begraven op de gemeentelijke begraafplaats te Nieuw-Amsterdam.

Jan Welfing

(geb. 19-5-1920 te Duurswoude)

Woonachtig in Hemrik en van beroep huisschilder. Welfing werd door de BS-groep Ureterp op 13 april opgeroepen om assistentie te verlenen bij het bewaken van de veertig arrestanten bij café Gorter. Hij ligt begraven in Wijnjewoude, waar ook de Welfingstrjitte naar hem is vernoemd.

Jacobus (Koons) Hermannus ten Berghe

(geb. 8-10-1924 te Groningen)

Student, woonachtig in Groningen, maar tijdens de oorlog ondergedoken op de boerderij van Gooitzen Wagenaar aan de Tolleane. Koons was lid van de BS-afdeling Ureterp. Bij de schermutselingen op 14 april wilde hij op een tegenstander vuren. Zijn geweer weigerde echter, hij werd door een Duitse soldaat met een nekschot gedood. Hij werd op 19 april 1945 begraven op de rooms-katholieke begraafplaats in Groningen.

J. Visser

Leeftijd: 26 jaar

Afkomstig uit Drachten, directeur van de Middenstandsbank Drachten. Tijdelijk gedetacheerd bij de BS-groep Ureterp. Hij liet een vrouw en kind achter.

Kapotgeschoten voorgevel van Café de Gorter

Naschrift

De volledige tekst op het herinneringsbord langs de Weibuorren luidt als volgt:

*Wie't nedich of wie't in fersin
Nimmen dy't it no mear útlizze kin
Mar sy dy't hjir fochten ha, ha dit dien
Foar in bettere takomst foar elkenien*

*Was het nodig of was het een vergissing
Niemand die het nu nog zeggen kan.
Maar zij die hier hebben gevochten hebben het gedaan
Voor een betere toekomst voor iedereen*

De eerste regel geeft het dilemma aan: was het nodig om de strijd aan te gaan, of niet? Was het verstandig om je leven in de waagschaal te stellen, terwijl je wist dat de bevrijders elk moment konden arriveren? Ik probeer me de gedachtegang van de BS'ers van toen eigen te maken. Misschien waren ze wat overmoedig geworden door het succes van de vorige dag. Ze hadden toen bij Drachten, zonder slag of stoot, vier vluchtters kunnen aanhouden - en later nog eens vier Duitse militairen. Hun kloppjacht later op die avond leverde nog eens 32 'fouten' op. Ze waren strijdlustig, de adrenalinespiegel zat hoog. Eindelijk kregen ze de kans om te laten zien wat ze al maandenlang geoefend hadden.

Eindelijk, na jaren van gevaar, onderdrukking en terreur van de gehate bezetter, kregen ze de kans om orde op zaken te stellen. Dat de vijand zwaar in overtal was, konden ze in het donker niet bevroeden - en dat bleek pas toen de strijd al losgebarsten was. De dramatische afloop kennen we. Met de wijsheid achteraf weten we ook dat de strijd niet nodig was geweest. Dat laat onverlet dat we diep respect en eerbied hebben voor de moedige mannen die hun leven hebben gegeven, in de wetenschap te hebben gestreden voor een betere toekomst - voor iedereen.

Roel van der Heide

Verhalen uit het verleden - de podcast

Tijdens onze zoektocht naar verhalen over Ureterp in oorlogstijd spraken we met inwoners die deze periode zelf hebben meegemaakt. We spraken over hun jeugd, over angst en moed, over kleine daden van verzet en over hoe het dorp er toen uitzag. De herinneringen zijn persoonlijk en rauw, soms vol emotie, maar altijd waardevol. Deze gesprekken vormden de basis voor een reeks podcasts, waarin de oorlog een stem krijgt vanuit het dorp zelf.

In deze bundel lees je enkele beknopte verslagen van die interviews, een greep uit de verhalen die we mochten vastleggen. Helaas kunnen we niet alle gesprekken volledig publiceren, daarvoor zijn het er inmiddels te veel en er zullen nog meer volgen. In de komende tijd hopen we nieuwe podcasts op te nemen. De huidige én toekomstige afleveringen zijn binnenkort te beluisteren én te lezen via de website van Stichting Dorpshistorie Ureterp.

Het is indrukwekkend om deze verhalen te mogen optekenen. Hoewel het lang geleden is, zijn de emoties nog hoorbaar in hun stemmen en de herinneringen nog voelbaar. De behoefte om deze verhalen te delen, is groot. Zijn er oud-Ureterpers die ook hun verhaal willen vertellen? We nodigen hen van harte uit voor een keukentafelgesprek. Want dat is precies het doel van deze serie: het bewaren van lokale geschiedenis, verteld door de mensen die het zelf meemaakten.

We hopen dat jij deze verhalen uit het verleden met aandacht leest en straks beluistert. Want alleen door te luisteren, blijven deze verhalen leven.

Berend Posthumus

www.dorpshistorieureterp.nl

Bonny Miedema

Geboren te Koartswaagen,
3 februari 1933 - 92 jaar

Ik was zeven jaar en zat in de tweede klas, toen de oorlog begon. Uiteindelijk heb ik maar drie jaar basisonderwijs gehad. In de winter was er te weinig brandstof om te stoken. Onze meester moest onderduiken omdat hij werd gezocht en op een gegeven moment maakten de Duitsers van onze school hun hoofdkwartier.

In oorlogstijd zag je dingen die een kind eigenlijk nooit zou moeten zien. Het was heel normaal dat gevechtsvliegtuigen over ons heen vlogen, onderweg naar Duitsland of Engeland. Maar op een dag werd er een vliegtuig boven ons neergeschoten. Mijn vriendinnetjes en ik vonden later de piloot. Hij had geprobeerd te ontsnappen, maar hing verbrand aan zijn parachute in een boom. Dat beeld ben ik nooit vergeten.

Mijn ouders waren op hun eigen manier nauw betrokken bij de oorlog. Zo vingenv zij drie jaar lang een half-Joodse jongeman op - een konijnenfokker.

“Wij kinderen mochten er niet veel van weten, maar we begrepen wel dat het gevaarlijk was.”

Mijn moeder was ook strijdvaardig. Op een dag wilde ze zeep lenen van een vriendin, omdat mijn vader naar het ziekenhuis moest. Toen die vriendin zei dat ze het alleen wilde verkopen - voor vijftwintig gulden - ontplofte mijn moeder. Het raakte haar diep. Het waren harde tijden, waarin niet iedereen bereid was te delen.

Soms gebeurde er iets dat zo schokkend was, dat dit je de rest van je leven bijblijft. Zo zagen wij met eigen ogen hoe onze buurman werd meegenomen door de Duitsers. Ze hadden gehoord dat hij een Joodse vrouw in huis had. Dat klopte. Maar ze konden haar niet vinden. Later hoorden we dat hij in Oostenrijk is vermoord. En de vrouw? Zij was zwanger. Wat moet dat een nachtmerrie zijn geweest, voor haar.

We werden uiteindelijk bevrijd op 14 april. Hoe we het hoorden? Tijdens onze evacuatie kwam er een man op ons af. “Jullie hoeven niet meer weg!” riep hij. “We zijn vrij!” Mijn vriendinnetjes en ik renden meteen naar het dorp, op zoek naar het Canadese leger. De maanden daarna waren één grote feestperiode. Overal werden festiviteiten georganiseerd. De mensen waren ineens zo anders - lichter, blijer, opgelucht. Alsof er een enorme last van hen was afgevallen.

Scan de QR voor de hele podcast.

Ik was elf jaar toen de oorlog begon...

Ik hoorde Duitse vliegtuigen en liep naar de slaapkamer van mijn ouders. “Er zijn vliegtuigen in de lucht,” zei ik tegen mijn vader. We hoorden het donderen. Bommen vielen. De lucht werd fel verlicht. Rotterdam werd gebombardeerd.

Mijn vader zat in het verzet. 's Nachts kwamen er mensen bij ons. De deuren waren goed gesmeerd zodat ze geen geluid maakten. Anders kon de buurman zich verspreken. Op een avond moesten we mensen uit het bos helpen. Wij woonden aan de rand van het bos. Ik liet ze binnen in het hok en gaf mijn vader de sleutel. Deze mensen waren op de vlucht voor de Duitsers. Overdag hadden we ook onderduikers. Die kregen bij ons te eten en verdwenen 's avonds weer het bos in.

Ik was niet bang voor de Duitsers. Het waren ook gewone mensen. We hadden meer last van Nederlanders die met hen samenwerkten. Soms werd er geschoten in de bossen bij Bakkeveen. Wietze lacht. “Jan Sari's vrouw wilde een broek aantrekken die buiten hing, maar het kruis was eruit geschoten.” Het waren niet alleen angstige momenten. Soms hadden we ook lol.

De bevrijding was niet meteen feest. Vlak daarvoor werden bij het monument in Bakkeveen tien mensen doodgeschoten. Ze waren al vrijgelaten, maar toch vermoord. Er heerste woede. Mensen wilden de NSB'ers aanpakken.

Wietze van de Veer

Geboren in Bakkeveen,
18 mei 1929 - 95 jaar

“Op een dag zag ik een jongen van veertien dood langs de weg liggen. Ik kende hem.”

Op een dag zag ik een jongen van veertien dood langs de weg liggen. Ik kende hem. We zaten samen op school. Zijn ouders hadden onderdak geboden aan Duitsers die uit dienst wilden treden. Toen dat ontdekt werd, staken ze het huis in brand. Het hele gezin is neergeschoten. Toen de Canadezen kwamen probeerden de Duitsers de brug op te blazen, maar dat mislukte. Ze gaven zich over.

Door de oorlog heb ik geen kind kunnen zijn. Het heeft niet altijd een rol gespeeld in mijn leven. Voor mijn vader was dat anders. Later werkte ik als kapper in Ureterp. Daar hoorde ik veel verhalen van klanten. Niet alles was prettig. Maar daar kan ik niet verder op ingaan.

Scan de QR voor de hele podcast.

*De 21 jarige soldaat Sietse Weiland,
al op 10 mei 1946 gesneuveld in Wassenaar.*

Duitse troepen verzamelen zich voor café Gorter in de Weibuorren.

*Café Gorter na de schermutselingen op 14 april 1945. Het café diende als commandopost voor de N.B.S.
Hier vond een vuurgevecht plaats, waarbij het voorste deel van het café is vernield.*

De restanten van café Gorter na de schermutselingen op 14 april 1945.

*De begrafenis van verzetshelden Aalzen de Jager en Jan Lammert van der Broek trok veel publiek.
Beiden zijn omgekomen op de ochtend van 14 april 1945.*

*Duitse krijgsgevangenen worden naar Donkerbroek gebracht.
De man vooraan in de zwarte overal is Robbert van Santen, alias Jelle Sixma.*

Inwoners wuiven een voertuig van de bevrijders toe.

*Canadese soldaten in een rups. De jongens achterop zijn
Wieger Gorter en Jakob-Jan Minkema.*

Canadese troepen rusten net buiten Ureterp.

H.4 Hangend aan een boom en onderduikend in de kerk

Dit verhaal is een compilatie van de lezing die Geert Zigteman in 2015 heeft gehouden en het verhaal van de familie Kunnen, aangevuld met het ooggetuigenverslag van de hoofdpersoon van dit verhaal: Flight Navigator James H. McGahee.

Het was 26 november 1943, tegen het middaguur, dat de familie Kunnen aan de Wytharst werd opgeschrikt door een zwaar ronkend geluid. De Amerikaanse Liberator-bommenwerper Sack-Time Sally was op de terugweg in moeilijkheden gekomen. Ondanks problemen met een van de vier motoren, had ze haar bommenlast nog kunnen afwerpen boven haar doelgebied: het havengebied van Bremen.

*De tienkoppige bemanning van de Sack-Time-Sally
James McGahee staat helemaal rechts*

Toen ook een tweede motor het begaf, werd de Liberator een schietschijf voor drie Duitse Messerschmitts. Hoewel de staartschutter er nog een wist neer te schieten, werd het vliegtuig boven Groningen in brand geschoten. De bemanning restte niets anders dan met de parachute te proberen het vege lijf te redden. Dat lukte vier van de tien bemanningsleden; de andere zes zijn bij de crash om het leven gekomen.

De familie Kunnen ziet het onbestuurbare vliegtuig in een zee van vlammen neerstorten nabij Opeinde. Even later zien ze tot hun schrik een parachutist bungelend aan zijn parachute recht op hun boerderij afkomen. Vlak voor de landing blijft de parachute met een punt hangen in de kruin van een grote eikenboom vlak naast hun huis. De parachutist blijft hopeloos vastzitten, bungelend boven de vaart langs hun huis.

Geheel verbouwereerd staan Auke en Tet Kunnen het geheel te aanschouwen. Blijkbaar kan de parachutist zich niet bevrijden en kijkt smekend en wanhopig naar Auke en Tet in de hoop dat zij hem willen helpen. Auke haalt een lange stok waarmee hij de parachutist op de wal kan trekken. Die kijkt vragend om zich heen, niet wetend wat hij moet doen. Auke wijst hem de richting waarheen hij moet vluchten om de Duitsers, die vast naar hem op zoek zijn, te ontlopen. Even daarna landt verderop in een weiland een tweede parachutist. Waarschijnlijk had hij vanuit de lucht zijn, in een boom vastzittende, maat al opgemerkt. Daarom liep hij in de richting waar hij hem hoopte aan te treffen. Ondertussen had een rondcirkelende Messerschmitt waarschijnlijk hun positie aan de grondtroepen doorgegeven.

Het bleef dan ook niet onopgemerkt dat er aan de Wytharst iets aan de hand was. Veel nieuwsgierige buurtbewoners kwamen op het spektakel af. Ondertussen hoorde men in de verte het geluid van naderende Duitse zijspannen. De menigte stooft uiteen, de mannen zich verschuilend in de slootwallen. Nadat hij de strengen van de parachute had verwijderd, zocht ook Auke een goed heenkomen. Moeder Tet werd streng ondervraagd door de Duitsers, maar zij wist zogenaamd van niets. De Duitsers geloofden haar niet en bedreigden haar met van alles en nog wat. Ze gaf echter geen krimp.

Maar plotseling dook daar een tweede parachutist op, die nietsvermoedend op zoek was naar zijn maatje. Hij liep de Duitsers letterlijk in de armen en werd gearresteerd. James zegt in zijn verslag dat dit gezagvoerder en eerste piloot, luitenant Braly, is geweest, die bij zijn sprong uit het vliegtuig brandwonden had opgelopen. Dit klopt met de verklaring van buurmeisje Bonny Bijma, die een vliegenier met brandwonden had zien lopen.

Deze onverwachte vangst deed de Duitsers besluiten om het onderzoek verder te staken. Ze keerden met hun 'vangst' terug naar Trimunt. Waarschijnlijk dachten ze dat ze het bemanningslid te pakken hadden dat in de boom was beland - de enige overlevende parachutist.

Na verloop van tijd vond Auke de kust veilig genoeg om weer tevoorschijn te komen. Al met al, pech voor de een en geluk voor de ander, aldus Binne en Lammert Kunnen, de zonen van Auke en Tet Kunnen, van wie ik dit bijzondere verhaal gehoord heb. We hebben het hier dus over luitenant James McGahee, navigator (kaartlezer) van de verongelukte Liberator B-24-bommenwerper Sack-Time Sally.

Na zijn hachelijke landing was het zaak om zo spoedig mogelijk weg te komen van de landingsplaats. Auke Kunnen stuurde hem zuidwaarts, door de weilanden richting de Feart. In het verslag van James zegt hij dat hij in het begin van zijn ontsnapping geobserveerd werd door een Me-109 die laag over hem heen vloog, maar spoedig daarna verdween - vermoedelijk wegens brandstofgebrek.

Patrouillerende Duitsers wist hij te ontwijken door zich te verstoppen in hout- en slootwallen. Hij moest wel, want iemand in een vliegeroverall viel natuurlijk op. Daarom zocht hij zoveel mogelijk beschutting bij de boomwallen. De vliegers hadden in hun opleiding al meegekregen dat ze niet alle Nederlanders konden vertrouwen. James heeft dat zelf ondervonden.

Via de Hegebrechtster bereikte hij het Selmien. Daar hield hij een verbouwede en doodsbanige fietser aan en vroeg om hulp. De man sprak geen woord Engels, maar kon hem duidelijk maken dat hij hulp zou gaan zoeken. Even later kwam hij

terug met een politieagent. Die sprak wél Engels en adviseerde James om zich bij de Duitsers te melden, omdat hij toch geen schijn van kans had om te ontsnappen. Volgens James kwam het zelfs tot een woordenwisseling. Hij verweet de agent dat hij een Duitse sympathisant was en zei hem ondubbelzinnig dat hij wilde vechten voor hun beider vrijheid. Daarop droop de agent af, maar hij heeft James niet aangegeven. Bijna tegenover de Hegebrechtsterleane ligt de Knippereed, toen en nu nog een oud, met bomen omzoomd zandpad. James volgde dat pad en kwam uit op de Bûtewei. Daar verschool hij zich in het nog bestaande bosje.

H.4.1 Vervolg - De onderduik in de Pieterkerk

Het vervolg van het verhaal heb ik van Geert Zigteman gekregen.

Roel Nijboer, de zoon van koster Eeuwe Nijboer van de Pieterkerk, had die middag een vliegenier zien lopen en zien verdwijnen in het bosje bij de Bûtewei. Wellicht had Roel hem opgemerkt vanuit zijn hoge post in de kerktoren, waar hij ondergedoken zat. Hij waarschuwde zijn vader. Samen hebben ze de vluchter opgezocht en hem 's avonds meegenomen naar de Pieterkerk. Daar heeft hij drie dagen verstopt gezeten in een rommelhok, achter een schot in de kerk. James vertelt dat hij daar heel goed behandeld is en dat hij prettige gesprekken heeft gehad met Roel Nijboer.

James McGahee met echnote voor de kerk

Drie dagen later werd hij 's avonds, in het donker, door een volgens hem liefvallige jongedame op de fiets weggebracht naar de zogeheten 'terroristenhoeve' van boer Foppe de Haan aan de Alde Laweisyk. Die 'beautiful young lady' was Tiny Mulder, de bekende verzetsstrijder.

Op 23 december 1943 wordt hij door het verzet overgebracht naar Drachten. Vandaar is hij met de tram naar Leeuwarden of Heerenveen gegaan en vervolgens per trein naar het westen. Daar werd hij op kerstavond door de Duitsers in Amsterdam ontdekt, opgepakt en na verhoor overgedragen aan de Luftwaffe.

Uiteindelijk belandde hij in het krijgsgevangenkamp Stalag I bij de Oostzee, waar hij tot zijn bevrijding heeft vastgezeten. Na veel omzwervingen is hij na de oorlog weer teruggekeerd naar Texas.

Hiermee zou het verhaal kunnen eindigen, ware het niet dat Geert Zigteman op een gegeven moment een telefoontje kreeg van Johan Kuiper uit Opeinde. Daar was men bezig met het maken van een herdenkingsplaquette over de crash van de Liberator eind 1943 en de zes omgekomen bemanningsleden. Ze hadden in Opeinde contact gekregen met James McGahee, hij zou overkomen om de onthulling van de plaquette mee te maken. De krasse 90-jarige gaf daarbij te kennen dat hij ook graag de plek wilde bezoeken waar hij drie dagen ondergedoken had gezeten.

Er stond op 5 mei 2010 een ontvangstcomité klaar bij de Pieterkerk om hem te verwelkomen. Het was voor James een emotioneel weerzien: zijn oude schuilplek, het bosje bij de Bûtewei en ook de plek op de Wytharst waar hij bij de landing met zijn parachute in een boom verstrikt was geraakt.

De boerderij van Kunnen was inmiddels al afgebroken. Helaas was Roel Nijboer niet meer in staat om fysiek bij dit bezoek aanwezig te zijn. Gelukkig is dit later nog enigszins rechtgezet: de beide mannen hebben via een Skype-verbinding nog een tijdlang intensief contact gehad. Helaas zijn ze inmiddels beiden overleden.

Ureterp, april 2025
Roel van der Heide

*De boerderij van de fam. Kunnen.
De parachutist zat vast in de linker eikenboom*

H.5 Robbert van Santen alias Jelle Sixma

Dit is het verhaal van een bijzondere man. Over zijn kinderjaren in Amsterdam, de eerste oorlogsjaren, zijn traumatische ervaringen bij de Hollandse Schouwburg, zijn onderduikperiode in Ureterp, zijn rol bij de bevrijding van dat dorp, en tenslotte: hoe het hem verder verging na de oorlog.

Robbie wordt op 25 april 1926 geboren aan de Plantage Middenlaan in Amsterdam, als zoon van het Joodse echtpaar Bram en Jettie van Santen. Naast Robbie bestaat het gezin Van Santen uit zijn zussen Eline, Wiesje, Tineke en zijn broer Joost.

Vader Van Santen heeft een zaak in elektrotechnische halffabricaten, onder andere voor radio's. Ook is hij een van de oprichters van de AVRO.

Al snel na de bezetting begon de vervolging van bevolkingsgroepen en vooral de Joodse gemeenschap moest het ontgelden.

Systematisch werden de Joden steeds meer verboden en beperkingen opgelegd. Ze mochten niet meer naar school, niet meer reizen met het openbaar vervoer en geen gebruik meer maken van parken of openbare gelegenheden. Ze moesten hun beroep opgeven en mochten niet meer studeren. Het dieptepunt van alle vernederingen was het verplicht dragen van de Davidster. Tot 1940 gaat Robbie naar een gewone lagere

*Kinderen van Bram en Jetty van Santen +/- 1936:
v.l.n.r. Tineke, Wiesje, Joost, Eline en Robbie*

school, maar daarna moet hij naar een Joodse lagere school - dezelfde school waar ook Anne Frank op zat. De familie Van Santen moet al deze ellende en vernederingen ondergaan. In 1942 wordt het gezin door de Duitse bezetter verplicht te verhuizen naar een woning binnen de afzettingen van het Joodse Getto.

Het huis aan de Herman Gorterstraat wordt in beslag genomen door een Duitse ondernemer die probeert de zaak van vader Van Santen voort te zetten. Robbie gaat in de Hollandse Schouwburg werken voor de Joodse Raad, in de hoop daarmee uitzetting te voorkomen. Als 16-jarige jongen verzorgt hij het eten voor Joodse mensen die door de Duitsers zijn samengebracht in de Schouwburg. Hij krijgt hiervoor een ontheffing van de avondklok.

Elke dag brengt hij lamellen (etensblikken) met koosjer eten naar de Schouwburg en wacht daar tot hij de lege blikken weer kan meenemen. Hij ziet er ook de radeloosheid die er heerst, de angst en vertwijfeling bij de Joodse gezinnen die op het punt staan te worden afgevoerd, meestal naar kamp Westerbork. Wanneer een zwangere Joodse vrouw in de Schouwburg wordt doodgeschoten, zal Robbie het gegil van deze vrouw nooit meer vergeten.

In de Schouwburg ontmoet hij Selma, een meisje uit Den Haag dat ook moest verhuizen naar het Getto in Amsterdam. Ze kennen elkaar van dansles en Robbie is zeer op haar gesteld. Dankzij zijn ontheffing van de avondklok kan hij haar 's avonds bezoeken. Ook zij, haar vader en haar broertje worden uiteindelijk weggevoerd naar Westerbork. Robbie heeft haar nooit meer teruggezien.

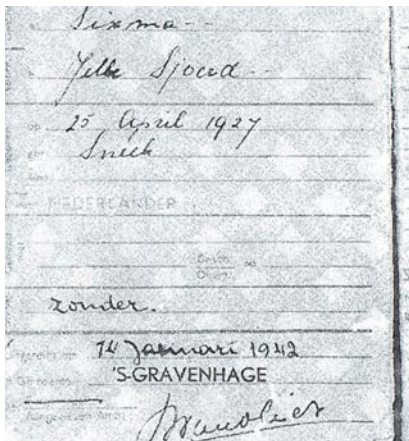
H.5.1 De ontsnapping uit het Getto

Al in de zomer van 1940 richten de broers Gideon en Jan Karel Boissevain de verzetsgroep CS-6 op. CS-6 bestaat voornamelijk uit jongeren en studenten. De groep verzamelt wapens, pleegt sabotage en liquideert collaborateurs. Ook biedt CS-6 hulp aan Joden. Het merendeel van de verzetsgroep wordt begin 1943, na verraad, opgepakt en gevangengezet of gefusilleerd. Ook zus Wiesje wordt

gearresteerd en verplicht om als spion voor de Duitsers te werken. Bij haar eerste opdracht voor de Duitsers weet ze echter te ontsnappen. Ze duikt onder bij de familie De Groot in Hilversum. Robbie en zijn vader worden met hulp van het Amsterdamse verzet uit het Joodse Getto gehaald.

Net als de rest van het gezin moeten ze afzonderlijk onderduiken. Robbie, inmiddels Rob genoemd, is dan 16 jaar oud. Waarschijnlijk is Rob toen door Jane, de huishoudster van de familie Boissevain, met de trein naar Friesland gebracht. Tijdens de reis draagt hij een doek om zijn hoofd om zijn Joodse uiterlijk te verbergen. Hij doet zich voor als een geestelijk gehandicapte jongen die, al kwijlend, stil in de trein zit. Jane is zijn verzorgster.

Aangekomen in Friesland wordt Rob met hulp van Romke Timmermans, evangelist en verzetsman, ondergebracht in Ureterp. Rob van Santen krijgt een nieuw persoonsbewijs en heet vanaf nu Jelle Sjoerd Sixma, geboren te Sneek. Deze naam zal hij aanhouden tot het einde van de oorlog. Ook als hij na de oorlog nog communiceert met oude bekenden uit zijn tijd in Ureterp, onder wie mijn moeder, gebruikt hij nog altijd de naam Jelle Sixma. Ook in officiële rapporten en verslagen van de marechaussee en de BS wordt deze naam gehanteerd.

Jelle wordt in eerste instantie ondergebracht bij de familie Tjoelker, een keuterboer met een paar koeien, varkens en een stukje land. Hij woont met zijn gezin net buiten het dorp. Tjoelker is actief in het verzet en de ondergrondse gebruikt zijn hooischuur als wapenopslagplaats. Boven de veestal wordt een zoldertje boven de varkensstal getimmerd - dat wordt Jelle's slaappleats.

Jelle wil zich snel aanpassen aan zijn nieuwe woonomgeving. Hij probeert de Friese taal te leren en helpt mee met alle voorkomende werkzaamheden op het land. Ook leert hij melken, stallen schoonmaken en andere boerenklussen. Omdat zijn eerste onderduikadres redelijk afgelegen is, kan hij zich hier enigszins vrij bewegen.

Met medewerking van de Ureterper huisarts Harm Minkema (Rob beschrijft hem als "een vriendelijke, kale man die van voetbal, roken en dammen houdt en ook heel goed kan vloeken") wordt Jelle's haar geblondeerd met waterstofperoxide, om zijn uiterlijk minder Joods te laten lijken. Jelle volgt echter de aanwijzingen van de

dokter niet goed op. Hij gebruikt in één keer het hele flesje en vraagt later om een nieuwe dosis, omdat zijn donkere haar weer begint aan te groeien. Minkema reageert verbaasd: het was juist de bedoeling om het meerdere keren verdund aan te brengen.

Jelle zal later verklaren dat hij zich erg eenzaam heeft gevoeld op zijn onderduikadressen. Hij leeft voortdurend in angst en met opgekropte woede, heeft heimwee en moet omgaan met de ondraaglijke onzekerheid over het lot van zijn familie en vrienden uit Amsterdam. Jelle probeert contact te houden met zijn familie door brieven te schrijven. Dit wordt hem mogelijk gemaakt door Romke Timmermans. Timmermans zorgt ervoor dat Jelle bonkaarten krijgt en onderhoudt contact met de ondergrondse in Amsterdam.

Jelle schrijft elke week een brief aan zijn zus Wiesje en geeft deze mee aan Timmermans, die hem vervolgens in het dorp op de post doet. Op een dag komt Timmermans met slecht nieuws: de hele verzetsgroep in Amsterdam is opgepakt. Daardoor zullen de brieven waarschijnlijk bij de Duitsers onder ogen komen. Jelle moet met spoed worden verplaatst.

H.5.2 Het verzet

Jelle komt nu terecht bij het gezin van verzetsman Jan Lammert van der Broek, die woont aan de Boerenstreek nummer 5. Hier zal hij twee jaar lang onderduiken - letterlijk met zijn hoofd onder de vensterbank. Hij verblijft het merendeel van zijn tijd in een afgesloten vertrek met een bedstee van slechts 60 bij 200 centimeter. Op zijn nieuwe adres hoort Jelle dat de hele groep in Amsterdam is opgepakt, inclusief zijn zus Wiesje. Er komt geen enkel bericht meer uit Amsterdam. Via de krant, destijds nog de Hepkema, totdat een NSB'er hoofdredacteur werd, leest hij dat de verzetsgroep CS-6 ter dood is veroordeeld. Jelle raakt hierdoor geestelijk in een diep dal.

Af en toe komt hij even naar buiten. Hij oefent dan samen met Jan Lammert van der Broek en andere verzetsmensen met wapens die 's nachts zijn gedropt door Engelse vliegtuigen, onder andere stenguns. Deze wapens worden verzameld en verstopt in de hooischuur bij Tjoelker. Jan Lammert is gestichtswachter in de gevangenis van Veenhuizen. Zolang er benzine beschikbaar is, rijdt hij er dagelijks naartoe met zijn DKW-motor. Wanneer dat niet meer mogelijk is, moet hij noodgedwongen elke dag op de fiets van Ureterp naar Veenhuizen.

Voor de oorlog heeft Jan Lammert in Duitsland gewerkt. Daar heeft hij met eigen ogen gezien hoe slecht minderheden behandeld werden. Die ervaringen hebben hem ertoe gebracht zich bij het verzet aan te sluiten.

Thuis aan de Boerenstreek in Ureterp woont Jan Lammert van der Broek met zijn

vrouw Aukje en hun vier kinderen: Renske, Klaasje, Wolter en Josephientje. In het gezin heerst orde en gezag. Jan Lammert zorgt ervoor dat Jelle niet ontdekt wordt, ondanks nieuwsgierige vragen van burens en dorpsgenoten. Naast hen woont de eerdergenoemde evangelist Romke Timmermans, eveneens actief in het verzet.

Jelle is ook de radio-operateur van de verzetsgroep. Van huis uit weet hij alles van radio's. 's Avonds hangt hij een antenne in een elektriciteitspaal, zodat men in een achterkamertje kon luisteren naar de berichten van Radio Oranje en de BBC. Robbert maakt hiervan verslagen, die hij deelt met andere verzetsmensen in Ureterp, de Binnenlandse Strijdkrachten en met dr. Minkema.

Jelle houdt van lezen. Toen hij op een gegeven moment echt helemaal niets meer had om te lezen, trok hij de stoute schoenen, of beter gezegd: klompen aan. Gekleed als een Friese boerenjongen, in overall en op klompen, fietst hij naar een boekwinkel in Drachten om boeken te kopen. Hij kan het goed vinden met zijn 'pleegzusje' Renske, het oudste kind van de familie Van der Broek. Samen fietsen ze zelfs eens naar het Leekstermeer, waar ze met een roeibootje gaan varen. Omdat de Boerenstreek een drukke doorgaande weg is waar ook veel Duitse militairen langskomen, plaatst Jelle een bord bij de deur met de tekst: "Pas op: roodvonk!" Dat moet de Duitsers ervan weerhouden om aan te bellen. Met Sinterklaas en oud en nieuw is Jelle de gangmaker in huis. Hij kan appelflappen bakken als de beste, die vallen dan ook zeer in de smaak bij de kinderen Van der Broek.

Jan Lammert, Jelle en de verzetsgroep in Ureterp maken inmiddels deel uit van de Binnenlandse Strijdkrachten. Zo gaan Robbert en Cornelis Tump, wachtmeester der marechaussee en eveneens BS'er, al op 13 april, de dag vóór de officiële bevrijding, een groep vluchtende Duitsers achterna. De groep bestaat uit vier Nederlandse landverraders in Duits uniform en vier Duitse soldaten van de Wehrmacht.

Na een achtervolging wordt de groep nabij het Ureterp Verlaat, richting Drachten, tot staan gebracht en gevangen genomen. Robbert en Tump keren met de groep terug naar het dorp. De gevangenen worden opgesloten in een schuur bij het voormalige café Gorter, toen het hoofdkwartier van de Binnenlandse Strijdkrachten in Ureterp. Op deze plek - Weibuorren 20, waar nu een boerderij staat, herinnert een bord aan de dramatische gebeurtenissen van 14 april 1945.

H.5.3 Ooggetuigenverslag van Jelle Sixma

De beginuren van de bevrijding van Ureterp - Gevecht met Duitse soldaten

Op 14 april, om half zes 's morgens, wordt er groot alarm geslagen. Even later volgt het bericht: "Paard en wagen in aantocht, waarschijnlijk bemand met Duitsers." 'Blijf op je post!' klinkt het bevel. We controleren onze wapens en maken ons gereed. Ik krijg opdracht, samen met Wieger van der Bos, de 32 gevangenen te bewaken. Korte tijd later horen we een wagen naderen - en dan barst de hel los! Nauwelijks is het gevecht begonnen of je hoort al dat het mis moet gaan. Er wordt uit zoveel wapens gevraagd dat je niet kunt twifelen aan de overmacht van de Duitsers.

Wij zijn met twaalf man, waarvan zes een Stengun hebben. De anderen hebben een geweer. We horen geweren en mitrailleurs ratelen, kogels vliegen ons om de oren, en zo nu en dan hoor je onze Stenguns schieten. De ijzige stilte van net is veranderd in een chaos van lawaai, geknal en brekende ruiten.

Ik loop de stal uit en probeer vanuit de garage - die grenst aan de schuur met de gevangenen, te zien hoe de toestand is. Opeens hoor ik een geluid dat ik nog nooit heb gehoord. Ik kijk door een van de raampjes van de grote garagedeur. Een rode vlam, een enorme knal, en weg zijn de twee bommen die vlak voor mij stonden. Weer een knal, kluiten aarde en modder vliegen in het rond. De Duitsers gooien handgranaten. Het gevecht heeft een ongekende hevigheid bereikt.

Plotseling dreunt en trilt alles. Het is alsof we worden beschoten met zware artillerie. De balken van het dak boven ons hoofd breken alsof het luciferhoutjes zijn. In de bakstenen muur van de schuur ontstaan scheuren van meer dan vijf centimeter breed. Langzaam wordt het schieten minder. Ik hoor onze mannen niet meer. Weer kruip ik naar de garage en zie, een paar meter voor de garagedeur, een Duitse soldaat kruipen. Onmiddellijk schiet ik op hem met mijn Stengun, maar ik moet als de bliksem wegduiken, want de garagedeur van waarachter ik schoot wordt direct onder vuur genomen. Ik kruip terug naar de schuur.

Even later probeer ik het opnieuw. Ik schiet vanuit de garage op de plaatsen waar ik vuurstralen heb gezien. Opnieuw krijg ik de volle laag terug. Maar dan gebeurt er

iets veel ergers. Er flitst iets lichtends voor me langs en... op hetzelfde moment gaat het hele café de lucht in, met een reeks ontzettende explosies! De zware eikenhouten deur van het café wordt tien meter naar buiten geslingerd. Ik kan van geluk spreken. De panzerfaust - want dat was het - is op nog geen vier meter van mij ingeslagen in de buitenmuur van het café en heeft zich daarna door drie muren van twintig centimeter dik heen geboord.

Later ontdekken we dat er niet één, maar twee panzerfausten op het café zijn afgevuurd. Daardoor zijn - met het halve café - ook onze zorgvuldig bewaarde vijf kisten munitie en handgranaten met een reeks enorme klappen de lucht in gegaan. Vandaar de enorme ravage. Het voorpand staat in lichterlaaie. Voor mij is er geen mogelijkheid meer om het gebouw aan de voorkant te verlaten.

Dan hoor ik een Duitser roepen: "Heraus oder wir erschiessen Sie!" Natuurlijk ben ik niet van plan me over te geven, ik weet maar al te goed wat mijn lot dan zal zijn. Ook Wieger van der Bos voelt daar niets voor. We vluchten samen via de achterkant uit het brandende gebouw. De andere leden van onze groep zijn blijkbaar al eerder ontsnapt. We worden onmiddellijk onder vuur genomen. We laten ons vallen en kruipen naar de sloot achter de bijgebouwen. Eenmaal over de sloot rennen we ieder een kant op. Ik ga naar het westen, in de hoop via de weilanden bij Wijnjeterp te komen. We hadden gehoord dat daar de Canadezen al waren.

We worden beschoten vanuit de richting van de weg én vanuit het terrein rondom het café. De kans om het te overleven is klein, maar daar denk ik op dat moment niet aan. Ik hoor de kogels fluiten en duik om de paar meter neer om dekking te zoeken tegen de kogelregen. Gelukkig is het nog nauwelijks licht. Dat maakt het voor de Duitsers, die het terrein niet goed kennen, moeilijker om zich te oriënteren. Telkens als ik me neergooi, draai ik me om en schiet ik terug met mijn Stengun, hopen dat ze me niet volgen.

Omdat ik naar het westen vlucht, zie ik op ongeveer twintig meter voor me, tegen de oplichtende hemel in het oosten, een Duitser geknield zitten. Zijn geweer gericht in mijn richting. Ik leeg een half magazijn op hem, zie zijn geweer omhoog gaan en zie hem omvallen. Ik ren door, zonder om te kijken. Later hoor ik dat hij dood is en in de sloot is terechtgekomen.

H5.4 Na de oorlog

Na de bevrijding van Ureterp krijgt Jelle van de Binnenlandse Strijdkrachten de opdracht om de dijken bij Harlingen te bewaken, totdat geheel Friesland en Nederland bevrijd is. Tijdens deze nachtelijke patrouilles voelt hij zich ontzettend eenzaam. Hij wil nog maar één ding: terug naar huis, naar zijn familie of wat daar nog van over is. Een begripvolle commandant geeft hem gelukkig toestemming.

Na 5 mei, als heel Nederland officieel is bevrijd, probeert Robbert terug te keren naar Amsterdam. Met grote onzekerheid over wat hij daar zal aantreffen, wie er nog leven, of er überhaupt iemand terug is, vertrekt hij eind mei per fiets uit Ureterp. Hij bereikt Amersfoort, maar daar loopt het vast. Na Amersfoort staat alles onder water doordat dijken zijn doorgestoken en bruggen zijn vernield. Robbert kan de stad niet bereiken en keert uiterst teleurgesteld terug. Tien dagen later is hij weer terug in Ureterp.

Daar ontvangt hij het mooiste bericht uit zijn leven, een brief waarin staat dat zijn vader, moeder, broer en drie zussen de oorlog hebben overleefd en weer zijn teruggekeerd naar hun huis aan de Herman Gorterstraat in Amsterdam. Een wonderlijk en uitzonderlijk bericht want, dat een compleet Amsterdams Joods gezin, dat tijdens de oorlog over het hele land verspreid is geweest, de oorlog heeft overleefd is zeldzaam.

Robbert is niet meer te houden: hij moet naar huis. Op 12 juni vertrekt hij opnieuw op de fiets richting Amsterdam, ditmaal via Apeldoorn, Nijmegen, Tilburg en uiteindelijk komt hij aan in Breda. Daar ontmoet hij een verpleegster die ervoor zorgt dat hij kan meerijden met een wagen naar Amsterdam. De reis van Ureterp naar Amsterdam duurt in totaal acht dagen. Als de wagen stopt aan de Herman Gorterstraat 1 in Amsterdam, kan Rob eindelijk zijn familie in de armen sluiten. De blijdschap is enorm. Het hele gezin Van Santen is teruggekeerd naar hun ouderlijk huis in Amsterdam. Tegelijk is er het verdriet en de knagende onzekerheid over het lot van andere familieleden, vrienden en bekenden, van wie men niet weet of ze de Holocaust hebben overleefd.

De familie Van Santen blijft wonen aan de Herman Gorterstraat. Wiesje, inmiddels onder de naam Louise, emigreert naar Israël en later naar Amerika. In 1958 keert ze terug naar Nederland. Ze schrijft boeken en wordt een bekende vertaalster van de Amerikaanse dichteres Emily Dickinson. In 1984 ontvangt ze het Verzetskruis voor haar werk in de verzetsgroep CS-6.

Broer Joost gaat in 1947 studeren aan de Technische Universiteit Delft en wordt later een gerenommeerd architect van kunstobjecten en sculpturen in gebouwen en ziekenhuizen. Zo ontwierp hij onder andere het monument “Vrouwen van Ravensbrück” op het Museumplein in Amsterdam. Hij overleed dit jaar (2025) op hoge leeftijd.

Na de oorlog bleef het contact bestaan tussen Robbert en Renske van der Broek. Renske logeert na de oorlog bij de familie Van Santen aan de Herman Gorterstraat in Amsterdam. Ook stuurt Rob een groot pakket met films en muziek naar het adres van de familie Van der Broek in Ureterp.

Na de oorlog moet hij in militaire dienst. Dankzij zijn technische kennis wordt hij filmopereur bij de luchtmacht op Gilze-Rijen. In 1972, wanneer Koningin Juliana Drachten bezoekt, maakt Robbert als cameraman filmopnamen van het koninklijke bezoek. Daar ontmoet hij Renske opnieuw.

Na zijn diensttijd volgt Rob een technische opleiding en loopt hij stage in Engeland, waar hij verblijft bij het gastgezin van Stanley Stern van de platenmaatschappij EMI. Robbert wordt inkoper van grammofoonplaten bij Deco radio's, een bedrijf dat ook plastic servies produceert. Ook in Engeland zijn spullen schaars. Van het geld dat hij verdient met een radio-optreden bij de BBC, koopt hij een grote krat plastic servies en stuurt deze naar Stanley Stern. Dit gebaar wordt zeer gewaardeerd.

In 1951 trouwt Rob met Mary Coenraads Nederveen. Ze krijgen samen drie kinderen: Ronald, Miriam en Edo. Veel later kruisen de wegen van Robbert en Stanley Stern opnieuw. Stanley is inmiddels de grote baas geworden van EMI. Als tegenprestatie voor het servies wil hij Rob iets teruggeven: hij biedt hem de Beatles aan voor een optreden in Nederland. Rob vraagt, enigszins verbaasd, of je dat kunt eten. Stanley legt uit dat het om een muziekgroep gaat, die kan optreden in Nederland.

Pas veel later krijgt Rob telefoon uit Engeland: Stanley wil zijn belofte nakomen. Zo komen de Beatles op 5 en 6 juni 1964 naar Nederland voor een rondvaart, twee concerten in de veilinghallen van Blokker, en een televisieoptreden in Hillegom. Inmiddels zijn ze uitgegroeid tot de populairste band ter wereld.

De Beatles worden bij aankomst verwelkomd door vier meisjes in Volendams kostuum. Eén van hen is Miriam, de dochter van Rob. Tijdens het Beatlesconcert in Blokker krijgt Rob een onverwachte en heftige flashback. Het gegil en gekrijs van de vrouwelijke Beatlesfans brengen hem terug naar 1942, naar het moment in de Hollandse Schouwburg waar hij het gegil hoorde van een zwangere Joodse vrouw die voor zijn ogen werd doodgeschoten. Helemaal van de kaart heeft Rob het concert moeten verlaten.

Het huwelijk met Mary Coenraads Nederveen houdt twintig jaar stand. Later trouwt Rob nog met Nicolette Mout en daarna met Jannebeth Roell. Van 1954 tot 1970 werkt Rob bij zijn vader op diens bedrijf aan de Herengracht in Amsterdam. Na 1970 besluit hij zijn grote hobby fotografie verder op te pakken.

Wiesje, Joost, Eline, Tineke en Rob van Santen +/- 1990

Rob emigreert naar de Verenigde Staten en noemt zich voortaan Robbert. In Californië trouwt hij met zijn vierde vrouw, Joanne Brem. Joanne woont nog steeds in Amerika en vindt het bijzonder dat Robbert zijn verhaal wordt doorverteld. Rob heeft zijn hele leven lang geworsteld met de oorlogstrauma's die hij heeft opgelopen en met de moeite die het hem kostte om die een plaats te geven. Dat heeft hem gevormd en gemaakt tot de mens die hij was. Hoewel hij zelf geen slachtoffer was van de Holocaust, heeft hij het lot van de Joden in de Tweede Wereldoorlog zijn leven lang als een loodzware last ervaren. Volgens eigen zeggen had hij moeite om zijn gevoelens en emoties daarover onder woorden te brengen.

In Californië maakt Rob een beeld van een Duitse helm, met een spookachtig hoofd en een vervormde Davidster. Dit beeld staat nog altijd aan de kust van de Stille Oceaan in Californië, een stille, maar indringende herinnering aan zijn verleden.

Hij heeft het de titel gegeven: Snakken naar lucht - Laatste adem in Auschwitz

Zelf omschrijft hij zijn sculptuur als volgt:

“Dit beeld is de uitdrukking van wat ik tussen 1940 en vandaag niet onder woorden kon brengen. Ik was van plan een boek te schrijven. Ik kwam er vrij ver mee en werkte meer dan vier en een half jaar aan de tekst ervan, om te beseffen dat woorden nooit de diepe afgrond en gruwelijkheden konden bereiken van wat er in Auschwitz gebeurde. Met dit beeld breng ik het onuitsprekelijke tot uitdrukking. De compositie die ik schriftelijk wilde maken, veranderde zichzelf in dit beeld; zijn uitdrukking van afschuw is overtuigender dan woorden ooit zouden kunnen zijn.”

In 1995 bezoekt Robbert nogmaals Ureterp. Hij spreekt daar met oude bekenden van toen en bezoekt een aantal plekken die tijdens zijn onderduiktijd een belangrijke rol voor hem speelden. Wytze Tjoelker, van Robberts eerste onderduikadres, overlijdt in 1994 op 84-jarige leeftijd. Mies Boissevain overleeft het concentratiekamp Ravensbrück en keert later terug naar Amsterdam, waar Rob haar opzoekt. Robbert Salomon van Santen, alias Jelle Sixma, overlijdt op 31 augustus 2003 in Californië, in de Verenigde Staten. Hij werd 77 jaar oud.

We vieren de 80 jaar bevrijding van Ureterp. Dat gaat niet alleen over het vrij zijn van een bezetter, maar ook over vrij zijn van vervolging, onderdrukking en discriminatie, omdat mensen, zoals de Joden, niet mochten bestaan en daarom werden vermoord. Het is aan ons en aan alle generaties die nog komen, om juist ook vandaag deze gekoesterde vrijheid te bewaken en vervolging nooit meer toe te staan.

We zijn dit verplicht aan zij die op 14 april 1945 in Ureterp hun leven lieten: Aalzen de Jager, Cornelis Tump, Jan Lammert van der Broek, Jacobus ten Berge, Jan Welfing en H. Visser. De familie Van der Broek heeft postuum de hoge Yad Vashem-onderscheiding ontvangen een eerbetoon aan mensen die zich op bijzondere wijze hebben ingezet voor Joodse medemensen tijdens de oorlog. Aanvrager hiervoor was Robbert Salomon van Santen. Het is aan de families Tjoelker en Van der Broek en vele anderen in Ureterp, te danken dat Robbert van Santen, alias Jelle Sixma, de oorlog heeft kunnen overleven. Dat hij zijn leven heeft kunnen leven zoals hij geleefd heeft, is iets waarop Ureterp trots mag zijn.

Ureterp, 2020
Berend Posthumus

Jille Laanstra

Drachtstercompagnie,
27 mei 1936 - 88 jaar

Toen de Tweede Wereldoorlog begon, was ik vier jaar oud. Ik zat op de lagere school. Er vlogen regelmatig gevechtsvliegtuigen over ons heen. Als dat gebeurde, hoorde en voelde je 's nachts het gedreun van bommen. Urenlang. Zodra de vliegtuigen terugkeerden, vroegen we ons af hoeveel er nog over zouden zijn. Het was een gevaarlijke tijd.

Op een middag stonden mijn moeder en ik in de tuin. We zagen vijf vliegtuigen in de lucht. Eén daarvan week af van de rest. Het toestel ging omlaag en stortte neer bij de Jankedobbe. Voor mijn ogen. Dat moment staat nog op mijn netvlies.

“Het toestel ging omlaag en stortte neer voor mijn ogen.”

Niet veel later stuurde de hoofdmeester ons plotseling naar huis. Hij zei: “Inpakken, weggeven. Verspreiden.” Boven de compagnie vond op dat

moment een luchtgevecht plaats tussen Engelse en Duitse vliegtuigen. Er werd vaak gepraat over wat er kon gebeuren tijdens zo'n vuurgevecht. Ik was zo bang als wat.

Vanaf 1943 begon de oorlog echt als oorlog te voelen. Dat jaar begon de jacht op onderduikers. In Drachtstercompagnie zaten veel mensen ondergedoken. Joden, maar ook verzetsstrijders en communisten. De laatsten bleven meestal kort. Joden hadden langere tijd onderdak nodig.

Tijdens de oorlog hoorde ik het verhaal van een jongen die vroeg of hij mocht onderduiken bij De Tyne. Salo Muller was één jaar ouder dan ik. Hij zat tijdens de oorlog onder de vloer bij een man genaamd Heddema. Daar heeft hij zich jarenlang verborgen moeten houden.

De jacht werd gedaan door de landwacht, die werd geholpen door verklikkers. Ik hoorde later dat ze zeven gulden kregen voor het aangeven van onderduikers.

We mochten nergens over praten. Dat bracht veel spanning met zich mee. Het was van levensbelang om voorzichtig te zijn.

Bij ons thuis verbleven soms jonge mannen, maar nooit langer dan één nacht. Toen we vroegen wie die vreemde meneer was, zeiden onze ouders dat het een verre neef was, of een vriend van vroeger. Pas later begrepen we dat het onderduikers waren.

Scan de QR voor de hele podcast.

Ons gezin bestond uit mijn ouders en acht kinderen. Tijdens de oorlog woonden we aan de Feart. Ik was nog klein toen het begon, dus ik herinner me weinig van die eerste tijd. Maar al snel beseften we dat de Duitsers onze vijanden waren. We liepen met een boog om hen heen. Uit angst.

Op onze oprit stond een Duitse wagen. Soldaten legden een radiokabel aan naar Driemunt, een Duits kamp met bunkers. Soms vroegen ze om water. Verder was er weinig contact. We spraken geen Duits, maar met handen en voeten kwamen we een eind. Bij ons zat een onderduiker: Hans uit Sneek. Via mijn broers kwam hij bij ons terecht. Tot het einde van de oorlog hielp hij mee in het rietdekkersbedrijf van mijn vader. 's Nachts hoorden we Engelse bommenwerpers op weg naar Duitsland. Op een dag gingen we met een groep jongens naar Trimunt. We zagen de bunkers en kwamen dichterbij. Plotseling werd er geschoten.

“Ze schieten ons dood!”

Gelukkig liep het goed af. We vonden een lege vliegtuigtank en maakten er een boot van. Ik viel in het water, maar mijn broer Henrik trok me eruit. Mijn broer werd later opgepakt door Duitse soldaten toen hij aan het zwemmen was. Via Assen belandde hij in kamp Erika, waar hij zwaar werd mishandeld. Mijn moeder schakelde Dr. Minkema in en samen kregen ze hem uiteindelijk vrij. Hij vertelde later dat de Nederlandse NSB'ers nog erger waren dan de Duitsers.

Harm Hoekstra

Geboren in Ureterp

6 november 1927 - 87 jaar

De bevrijding

Op vrijdag 13 april was er rumoer in Ureterp. De ondergrondse verscheen op straat. De volgende ochtend hoorden we schoten. Mijn moeder was melk gaan halen bij de boer. De boerin riep: “De kogels vliegen om u heen. Maak dat u wegkomt!” Gelukkig kwamen we veilig thuis. Die dag werd de vriend van mijn broer, Gehardus, dodelijk getroffen.

Tijdens de bevrijding kwamen vijf Duitse soldaten om. Ze werden begraven in een massagraf, later opgegraven en herbegraven in IJsselstein. Ik herinner me de afschuwelijke geur nog goed. We stonden met andere kinderen bij het theehuis toen dat gebeurde.

Na de oorlog wist je precies wie de NSB'ers waren. Het duurde lang voor je weer met hen omging. Die tijd heeft me niet gevormd. Maar vergeten doe je het nooit.

Scan de QR voor de hele podcast.

Renske van der Broek

Geboren in Ureterp

5 december 1928 - 96 jaar

Toen de oorlog begon, dachten we dat het wel mee zou vallen. In het begin gedroegen de Duitsers zich vriendelijk. Dat veranderde al snel. Mensen werden opgepakt. We hoorden vreemde verhalen over de slechte omstandigheden in de gevangenissen.

Er kwamen steeds strengere maatregelen. Alles ging op de bon. Mijn moeder fietste naar school om voedselbonnen op te halen. Veel producten waren van surrogaat. Zelfs thee, schoenen en benzine. Soms hadden schoenen een houten zool. We moesten ook spullen inleveren, zoals radio's. Mijn vader, Jan Lammert van der Broek, zat in het verzet.

“Bij ons zat een Amsterdamse Joodse jongeman ondergedoken.”

Robbert van Santen was bij ons ondergedoken, hij werd Jelle Sjoerd Sixma genoemd. Hij maakte korte verslagen van Radio Oranje. Een bijzondere man. Hij droeg gekleurd ondergoed en een zeilbroek. Hij zong vreemde liedjes en las veel boeken. Ik bracht hem soms boeken uit de schoolbibliotheek. Ongeveer twee jaar verbleef hij bij ons. Als iemand de oprit op kwam, dook Jelle snel onder de vensterbank.

Tijdens de oorlog was vindingrijkheid nodig. Alles was schaars. Zelfs benzine moest worden vervangen. Je moest roeien met de riemen die je had.

Toen de oorlog bijna ten einde was, begon de BS met het ophalen van NSB'ers en naderde een wagen met Duitsers en er volgde een gevecht. Een van de Duitse soldaten gooide een handgranaat in een van de mansgaten waar mijn vader in zat. Hierbij is mijn vader omgekomen.

Na de oorlog was het feest - dit was moeilijk. Toen ben ik naar de tweelingzus van mijn moeder gegaan in Haulerwijk. Later werd mijn vader opgebaard in onze voorkamer. Ik was 16. Je leeft in een roes... Je kunt het niet bevatten: hoe nu verder?

Na de oorlog kregen wij hulp van Stichting 40/45. Zij stonden ons bij in deze moeilijke tijd.

Scan de QR voor de hele podcast.

H.6 Reinder Spriensma (8-6-1916 - 30-1-1945)

Reinder Spriensma en Nel de Wal (8-6-1918 - 2-7-2013) zijn op 29 maart 1940 getrouwd, vlak voor het uitbreken van de oorlog. Ze kwamen te wonen op een boerderij aan de Ferbiningswei in Ureterp. De boerderij staat er nog, direct links na het viaduct over de A7. Alleen hoort het niet meer bij Ureterp, want na de aanleg van de autoweg A7 is dit stukje Opsterland bij Smallerland gevoegd.

De Spriensma's waren kerkelijk actief in de Vrijgemaakte Kerk aan de Feart. In de loop van de oorlog moesten steeds meer mensen een schuilplaats zoeken om uit de klauwen van de bezetter te blijven. Aanvankelijk ging dit nogal chaotisch en ongeorganiseerd. Vanuit de kerken werd de LO opgericht (Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers), die de hulp moest coördineren.

De LKP (Landelijke Knokploegen) was de militante tak van de LO, die onder andere overvallen en sabotagepleegde om bijvoorbeeld aan persoonsbewijzen en distributiekaarten te komen voor de onderduikers. Reinder was een van de initiatiefnemers van de LO-cel in Opsterland. Vanuit de kerk werd hem verzocht om ook Joodse onderduikers onder te brengen. Daar was veel moed en lef voor nodig, want hij wist donders goed dat het levensgevaarlijk was om Joden een schuilplaats te geven.

Aanvankelijk kwam er een Joods echtpaar en nog een Amsterdams Joods meisje, maar die hebben later elders onderdak gekregen. Daarna werd er een ouder Joods doktersechtpaar uit Amsterdam, Abraham en Rosa Jacobson, verborgen gehouden. De kinderen noemden hen 'Pake en Beppe oare keamer', want ze zaten verstopt achter een dun wandje in de huiskamer waar een kast voor gezet was. Daarachter was een kleine ruimte, waar net een bed en een paar stoelen konden staan.

Op 9 augustus 1944 was het een mooie nazomerdag. Die ochtend kwam er een Duitse overvalwagen het erf oprijden met een aantal Duitsers van de Sicherheitsdienst. De boerderij werd omsingeld en van binnen en buiten met speurhonden doorzocht. Daarbij werd de schuilplaats ontdekt. De beide onderduikers werden gearresteerd, en ook Reinder, die nog geprobeerd had zich te verschuilen, werd niet zachtzinnig opgepakt en afgevoerd. Nel, met haar twee kleine kinderen en een derde op komst, bleef in vertwijfeling, angst en onzekerheid achter op de boerderij.

De drie arrestanten werden naar Groningen gebracht, waar Reinder door de SD werd ondervraagd in het beruchte ‘Scholtenhuis’ aan de Grote Markt, het hoofdkwartier van de SD en de Gestapo in Noord-Nederland. Om informatie in te winnen over de contacten met de illegaliteit, werden de arrestanten daar aan de zwaarste mishandelingen en martelingen onderworpen. Het werd niet voor niets in de volksmond ‘het voorportaal van de hel’ genoemd. Reinder heeft echter geen krimp gegeven, want anders hadden er wel meer arrestaties plaatsgevonden. Het Joodse doktersechtpaar Jacobson is op 3 september met de trein afgevoerd naar Auschwitz, waar ze direct na aankomst op 6 september in de gaskamers zijn vermoord.

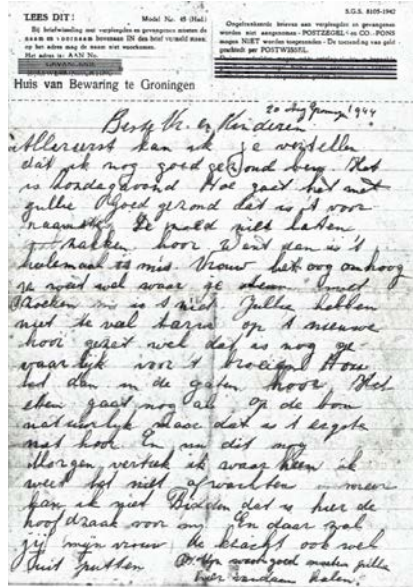
Reinder werd voor verder verhoor opgesloten in de Groninger gevangenis. Hij heeft op 20 augustus vanuit zijn cel nog een laatste brief aan zijn vrouw en kinderen kunnen sturen. Daarin schreef hij dat hij de volgende dag zou vertrekken, maar niet wist waarheen. Het was het laatste teken van leven dat de familie van hem zou krijgen. Maandag 21 augustus werd hij overgebracht naar het beruchte concentratiekamp Vught in Brabant. Ongetwijfeld heeft hij daar ’s ochtends, zoals alle gevangenen, uren op een appèl moeten staan om getuige te zijn van de dagelijkse executies die er plaatsvonden. Daar kwam nog de angst en onzekerheid bij of hij de volgende dag niet zelf op de executieplaats zou staan. Echter, zijn verblijf in Vught duurde niet lang. Op ‘Dolle Dinsdag’, 5 september 1944, ging het hardnekkige gerucht rond dat de geallieerden op het punt stonden om Nederland te bevrijden. Nederland was in euforie. De straten raakten vol met dolenthousiaste mensen en rood-wit-blauwe vlaggen. De bezetter daarentegen raakte volledig in paniek. Hordes Duitse soldaten, NSB’ers en andere collaborateurs trachtten het vege lijf te redden door naar het oosten te vluchten. Helaas duurde de euforie maar een dag. De wens was opnieuw de vader van de gedachte geweest. De Duitsers hervonden zich - en hoe! Kamp Vught werd de volgende dag in allerijl ontruimd.

Appèlplaats kamp Vught

De vrouwen werden ondergebracht in het vrouwenkamp Ravensbrück. De mannen werden in oude veewagens gestopt en per trein op transport gesteld naar kamp Oraniënburg bij Berlijn. Reinder werd tewerkgesteld in kamp Sachsenhausen, dat zo'n 30 km van Berlijn ligt. Het was een concentratie- en werkkamp waar gevangenen als dwangarbeiders - of beter gezegd: als slaven - werden uitgeleend aan bedrijven.

Dominee Joh. de Wal, een broer van Nel, vroeg op 18 september informatie op bij het Nederlandse Rode Kruis. Het antwoord kwam pas op 8 november. Correspondentie met deze gevangenen was pas mogelijk wanneer de familie een persoonlijk bericht van hem had ontvangen waarin het blok- en gevangenennummer werd medegedeeld.

Zijn laatste brief van 20 augustus 1944

Maar dat hadden ze helaas niet. Bovendien hadden de Duitse autoriteiten, volgens de brief althans, verboden om pakketten te sturen naar politieke gevangenen. Ook de postbrieven namen geen pakketten meer aan.

Reinder moest in een leemput werken. De zware leem moest met houten kruiwagens of lorries omhoog gekruid worden naar de honderden meters verderop gelegen steenfabriek. De werkomstandigheden waren onmenselijk zwaar. Wanneer men in de ogen van de bewakers niet hard genoeg werkte, werd men met de zweep afgeranseld. Ook het eten en onderdak waren erbarmelijk slecht. Door al deze ontberingen raakte Reinder, ook al was hij een sterke kerel, danig verzwakt. Het zware werk, de ondervoeding, slechte huisvesting en zijn zorgen over zijn dierbaren thuis eisten hun tol.

Begin januari 1945 kreeg hij een zware longontsteking. Klaas Duursma uit De Wilp, die daar ook geïnterneerd was, heeft zich toen over Reinder ontfermd door hem extra eten toe te stoppen. Een Noorse arts heeft hem zo goed mogelijk verzorgd. Het heeft evenwel niet mogen baten, want op 30 januari 1945 is Reinder gestorven. Zijn stoffelijk overschot is daarna gecremeerd in het kamp. Hij was nog maar 28 jaar oud en liet een jong gezin achter met twee kleine kinderen en een derde op komst.

De prangende vraag blijft: hoe heeft deze catastrofe kunnen plaatsvinden? Het is wel zeker dat de Duitsers op de hoogte waren dat er illegale zaken aan de hand waren bij de Spriensma's. Het was geen toevallige buurtrazzia op 9 augustus. *Nee, de Duitsers wisten precies waar ze moesten zijn. Er moet dus wel verraad gepleegd zijn. Door wie en waarom zal wel voor altijd een raadsel blijven. Het kan een NSB'er of een andere collaborateur geweest zijn, maar ook een gefrustreerde (ex-)onderduiker of iemand die de premie wilde opstrijken die je kreeg voor het aangeven van Joden. Ook die mensen had je helaas.*

Nog twee maanden heeft de familie in het ongewisse moeten leven over het lot van hun dierbare. Pas in maart, een maand voor de bevrijding, kwam er een bevestiging van zijn dood. Het viel begrijpelijkerwijs Nel erg zwaar om de draad van het leven weer op te pakken. Naast het verlies van haar man stond ze alleen voor de opvoeding van drie kleine kinderen en de zorg en verantwoordelijkheid voor de boerderij. En anderhalf jaar daarvoor, op 3 mei 1943, is haar broer Sibbele omgekomen. Hij was een van de 16 slachtoffers die bij de Meistaking in 1943 bij Trimunt zijn doodgeschoten.

Eind 1945 heeft Nel de boerderij van de hand gedaan en is met haar kinderen komen wonen aan de Weibuorren. Later hebben ze nog aan de Bouekers gewoond, waarna ze in de jaren vijftig zijn verhuisd naar It Mounlein in Drachten. Het tragische lot van Reinder Spriensma was bij weinigen bekend. Bij de dodenherdenkingen in Ureterp werd zijn naam niet genoemd. Bij de dodenherdenking in 2015 is dit hiaat gelukkig hersteld. Het heeft erin geresulteerd dat hij alsnog postuum de eer kreeg die hij verdiend heeft. De stichting '40-'45 heeft in 2018, in overleg met de nabestaanden, een herdenkingszuil laten plaatsen op het Ureterper kerkhof

De zuil staat dichtbij de andere herdenkingszuil met de namen van de slachtoffers die op 14 april 1945 zijn gesneuveld. Voor de familie Spriensma is hiermee een langgekoesterde wens eindelijk in vervulling gegaan. Zijn naam staat nu in steen gebeiteld in Ureterp als eerbetoon aan een moedig en principieel mens, die zijn moed en principes om mensen in nood te helpen met de dood heeft moeten bekopen.

Ureterp, april 2025
Roel van der Heide

H.7 De 16 slachtoffers van Trimunt

Het is maandagochtend 3 mei 1943. De Meistaking in Friesland - 'molkestaking' genoemd - loopt op zijn einde. In het weekend heeft de bezetter met harde hand de revolte de kop ingedrukt. Middels het 'Standgericht' zijn in het noorden al velen ter dood veroordeeld. Mensen die in de ogen van de Duitsers verdacht werden van sabotage, werden op straat doodgeschoten. Om negen uur die ochtend gaat 'Feldweibel' (Duitse militaire rang, vergelijkbaar met sergeant) Brandau van de radarstelling 'Löwe' bij Trimunt op onderzoek uit, om te kijken waar het bouw materiaal blijft dat nodig is voor de uitbreiding van de stelling. Onderweg vindt hij een paar boomstammetjes dwars over de weg. Het zijn bomen die de gemeente had laten kappen. Hij roept een drietal jongens aan die de bomen weer aan de kant van de weg moeten leggen. Brandau keert terug naar Trimunt, maar na verloop van tijd liggen de stammen opnieuw dwars over de weg. Brandau heeft toch al de pest in, want aan de wagen waarmee het bouw materiaal vervoerd zou worden, is sabotage gepleegd en een paar melkwagens zijn in het weekend in de vaart gekieperd.

De Sicherheitsdienst (SD) in Groningen wordt geïnformeerd over deze 'sabotagedaden'. Vier SD'ers komen poolshoogte nemen. Bij Marum zien ze een groepje mannen aan de kant van de weg staan en willen hen beschieten. De vluchtende Andries Sikkema wordt doodgeschoten. Daarna gaan ze naar de radarstelling om een hapje te eten. Na de lunch trekt Brandau er met een aantal soldaten opnieuw op uit om te kijken waar de bevoorrading blijft. Tot zijn grote woede ziet hij opnieuw de bomen dwars over de weg liggen.

Er wordt besloten willekeurige burgers te arresteren langs de Haarsterweg, de weg tussen Frieschepalen en Marum. Het zijn gewone mensen die langs de weg staan te praten over de staking, anderen worden uit huis gehaald of onderweg aangehouden. Niemand heeft iets met de 'sabotage' te maken. De oudste arrestant is 63 jaar, de jongste 13. Voor zijn boerderij wordt vader Andries Hartholt met drie zonen en een aanstaande schoonzoon opgepakt. Ook boer Eeuwe de Jong wordt gearresteerd. Hij kan nog net zijn 13-jarige zoon Foppe toeroepen om weg te gaan en zich te verschuilen.

Zestien totaal onschuldige burgers worden naar de radarstelling bij Trimunt gebracht. Hun personalia worden gecontroleerd en daarna worden ze opgesloten in een barak. Brandau zoekt contact met de SD in het beruchte Scholtenhuis in Groningen. Hij krijgt de 'Beul van Groningen', Robert Lehnhoff, aan de lijn. Via hem komt de boodschap bij Bereichskommandeur majoor Johann Mechels terecht. Mechels is op voorspraak van Heinrich Himmler door Hans Albin Rauter, de 'Höherer SS- und Polizeiführer' in Nederland, op 30 april 1943 aangesteld. Hij krijgt de taak om in de drie noordelijke provincies 'orde op zaken' te stellen.

Mechels vertrekt onmiddellijk met een aantal SD'ers naar Trimunt, waar ze om een uur of één aankomen. Hij laat zich binnen informeren door de commandant van de stelling. Die vertelt dat de zestien arrestanten willekeurig zijn opgepakt, niets met sabotage te maken hebben en later die dag weer zouden worden vrijgelaten. Maar Mechels laat zich niet overtuigen. Hij houdt vast aan zijn voornemen om de zestien te fusilleren. In groepjes van vier worden ze tegen een aarden wal gezet en met mitrailleurs doodgeschoten. Ook de 13-jarige Steven van der Wier, die nog probeert te vluchten, wordt teruggehaald en doodgeschoten.

Andries Harholt, 63

Dirk Harholt, 27

Albert Harholt, 26

Hendrik Harholt, 17

Berend Assies, 29

Geert Jan Diertens, 19

Sibbele de Wal, 34

Frits van de Riet, 28

Uitze van der Wier, 25

Jelle van der Wier, 22

Steven van der Wier, 13

Eeuwe de Jong, 41

Gerrit van der Vaart, 20

Johannes Glas, 24

Karst Doornbosch, 24

Jan Doornbosch, 29

Na afloop houdt Mechels een korte toespraak waarin hij stelt dat het noodzakelijk was, omdat de slachtoffers Duitsland de oorlog wilden laten verliezen. Vervolgens gaat hij met de commandant aan de lunch, terwijl soldaten de lichamen in een bestelwagen laden. Na de lunch rijdt het gezelschap terug naar Groningen. Bij Midwolde laat Mechels stoppen en vraagt hij een vrouw in de tuin om een bosje bloeiende seringen. Die bloemen worden voorop de auto gezet. In het Scholtenhuis aangekomen pocht Mechels dat hij de bloemen spontaan aangeboden heeft gekregen, als dank omdat hij 'zestien communisten had geliquideerd'. 's Avonds worden de slachtoffers in het geheim gedumpt bij Appèlbergen, een oud militair kamp bij Glimmen. Na de oorlog zijn de stoffelijke resten opgegraven en herbegraven in Marum.

Voor Mechels volgt een tegenvaller: zijn hoogste chef Rauter is woedend. Niet omdat zestien onschuldige mensen zijn doodgeschoten, maar omdat het niet volgens de regels is gegaan. Volgens de richtlijnen hadden de zestien eerst voor het 'Standgericht' moeten verschijnen en alleen Rauter mocht het vonnis bekrachtigen. Dat Mechels op eigen houtje heeft gehandeld, wordt hem zwaar aangerekend. Zo eindigt de dag voor Mechels anders dan hij had gehoopt. Zijn daadkrachtig optreden wordt niet beloond.

Ter herinnering aan het drama staan langs het fietspad naast de Haarsterweg tussen Frieschepalen en Trimunt aluminium bordjes met daarin de namen gegraveerd van de zestien slachtoffers die daar zijn opgepakt en later zijn vermoord.

Maar daarmee is het verhaal van Trimunt nog niet af. Voordat Johann Mechels in Nederland werd aangesteld, had hij in de Wehrmacht al een bedenkelijke carrière opgebouwd. Vooral aan het Oostfront had zijn eenheid de meest gruwelijke misdaden gepleegd. Mechels werd geboren in 1897 in Ihrhove, een klein dorpje net over de grens bij Winschoten. Hij had veel contact met geloofsgenoten over de grens en sprak Nederlands. In zijn tijd in Nederland ging hij op zondag vaak naar Ihrhove, naar de kerk en zijn gezin. Na de oorlog moet hij terechtstaan voor de moord op de zestien mannen in Trimunt. Tijdens de rechtszitting van de Bijzondere Strafkamer in Groningen wordt hem verweten dat er geen deugdelijk vonnis was, en dat hij zich ter plekke niet van de onschuld van de slachtoffers had overtuigd. Toen president mr. Feith hem vroeg waarom hij het leven van de 13-jarige Steven niet had gespaard, antwoordde Mechels: "Ik was niet helemaal meer baas over mijn eigen wil." Na vervroegde vrijlating wordt Mechels in zijn geboortedorp met open armen ontvangen.

Hij bekleedt diverse maatschappelijke functies. In september 1978 overlijdt hij en wordt in Ihrhove begraven. Zijn rol in de oorlog wordt hem niet aangerekend. Hij verklaarde zelf dat de zestien op de vlucht sloegen, wat de executie zou rechtvaardigen. Zijn kinderen geloofden dat. Tot twee van zijn kleindochters de waarheid ontdekten. Ze voelden zich schuldig en zochten toenadering tot de nabestaanden van het drama van 3 mei 1943. In 2022 komt het tot een emotionele bijeenkomst in Frieschepalen, waarin ‘verbroedering’, of beter gezegd verzustering plaatsvindt tussen de kleindochters van Mechels en de nabestaanden van de zestien slachtoffers.

Dominee Foppe de Jong is daarbij aanwezig. Hij overleefde het drama, omdat zijn vader hem had bevolen zich te verstoppen. Na de oorlog werd hij predikant in diverse plaatsen in Noord-Nederland. Ik hoorde hem in 2013 spreken in Groningen, waar wij beiden een inleiding hielden over de Meistaking van 1943. Hij over Trimunt, ik over Jan Eisenga. Foppe’s laatste standplaats was Leek, waar hij na zijn emeritaat bleef wonen. Daar overleed hij op 16 september 2022, 93 jaar oud.

Een halfjaar daarvoor had hij programmamaker Erik Dijkstra een bekentenis gedaan voor het boek ‘Staken op leven en dood’. Hij vertelde dat hij samen met zijn vriend Steven uit baldadigheid de bomen op de Haarsterweg had gelegd. Hij had dat altijd verzwegen. Het schuldgevoel daarover heeft hem zijn hele leven achtervolgd. Van Truus de Witte kreeg ik een indrukwekkende foto waarop Foppe samen met Martje en Anne Mechels, de kleindochters van Johann Mechels, op een bankje in de zon zit. Zij vertellen over hun verdriet en schaamte dat hun grootvader zulke verschrikkelijke misdaden heeft gepleegd.

Foppe vertelt dat hij zijn leven lang heeft rondgelopen met schuldgevoel over de dood van zijn vader, zijn vriend Steven en de veertien anderen. “Ik was nog maar een kind,” zegt hij. Waarop Martje en Anne antwoorden: “Ja, je was een kind, maar de Duitsers hebben die mensen vermoord.”

Ureterp, april 2025
Roel van der Heide

H.8 Romke Timmermans

Romke Timmermans is op 14 oktober 1896 geboren in Leeuwarden. Al voor de oorlog was hij evangelist en voorganger bij de Hervormde Evangelisatiekerk Bethel aan het begin van de Boerestreek. De kerk is in de jaren zestig verbouwd tot de woning die er nu nog staat.

In de oorlog zat Romke in het verzet. Hij had contacten met de Joodse verzetsgroep CS-6 van J.K. Boissevain in Amsterdam. CS-6 zorgde onder andere voor Joodse onderduikadressen. Zo nu en dan kreeg Romke een zending 'kleine bijbels' (Joodse kinderen) waarvoor hij onderdak moest zien te vinden.

Een van hen was Robbert van Santen (alias Jelle Sixma). Jelle werd ondergebracht bij Wytze Tjoelker, die een kleine boerderij had net buiten het dorp, aan wat toen nog de Skieppeleane heette (nu Leidyk 24). Wytze zat eveneens in het verzet. In het hooivak had hij wapens verborgen en Jelle kreeg een slaapplek boven de veestal. Van hieruit schreef hij wekelijks brieven aan zijn familie in Amsterdam. Romke fungeerde als postbode. Totdat de CS-groep in juli 1943 werd verraden. Daarbij viel ook de hele administratie in handen van de SD, met daarin het contactadres met Robbert van Santen. Hij moest weg bij Tjoelker en vond nu onderdak bij de buurman van Romke, Jan Lammert van den Broek.

Ook voor Romke werd het nu gevaarlijk. Zijn vrouw ging tijdelijk ergens anders heen, maar Romke en zijn 17-jarige Joodse onderduiker van dat moment besloten te blijven. De kust leek veilig en zijn vrouw kwam na een tijdje weer thuis. Wel hield er telkens iemand de wacht.

*Evangelisatiekerk van voorganger. Romke Timmermans
aan de Boerestreek*

Laat op de avond van 20 augustus nadert een auto uit de richting Frieschepalen. Timmermans, die zelf op wacht staat, ziet dat het een Duitse auto is. De auto stopt op de hoek van de Mounleane, maar rijdt dan weer verder. Vijf minuten later staat de auto er opnieuw. Het blijkt een overvalwagen te zijn. Direct daarna wordt het huis van Timmermans omsingeld. De jonge onderduiker springt uit zijn bed en verstopt zich vliegensvlug in de geheime kast in de kamer. Dan stormen de SD'ers het huis binnen. In de keuken wordt Romke niet zachtzinnig door de Duitsers ondervraagd. Anderen doorzoeken het hele huis. Plotseling springt de onderduiker uit de geheime kast. Alle overvallers proberen hem te pakken, maar hij slaat nog een Duitser neer voordat hij door het raam springt en ontsnapt. Van de verwarring die daardoor ontstaat weet Romke te profiteren. Het lukt hem om buiten te komen en daar laat hij zich vallen in een droge sloot achter een heg.

De Duitsers missen hem al gauw en gaan naarstig op zoek naar de vluchteling. Die krijgt daardoor geen moment rust. De hele omgeving wordt afgezocht en door in het wilde weg te schieten hopen ze hem op te sporen. Romke bewaart zijn kalmte. Als het even rustig is, kruipt hij onder het prikkeldraad door, wat hem bijna zijn kleren kost. Hij weet te ontkomen en gaat naar een vertrouwd adres bij de Lipomwyk, waarschijnlijk de boerderij van Aalzen de Jager. Hier kan hij even op adem komen en krijgt hij nieuwe kleren. De rest van de oorlog zit hij ondergedoken op het woonschip 'Margriet' in Rottevalle.

Voor de 17-jarige onderduiker loopt het minder goed af. Na zijn sprong uit het raam wordt hij door een wachtpost overmeesterd, verhoord en naar Westerbork gebracht. Daarna ontbreekt ieder spoor. *Het is niet moeilijk om te raden wat er met hem is gebeurd.*

Na de oorlog was Romke nog actief in Ureterp met zijn evangelisatiewerk en zijn inspanningen om de gestolen kerkklokken te vervangen. Romke werd voorzitter van een commissie om dat te bewerkstelligen. Sinds 1948 hangen er weer twee klokken in de Ureterper klokkenstoel. Romke heeft toen over de geschiedenis van de Ureterper klokken een interessant boekwerkje geschreven (in te zien bij het archief van de Stichting Dorpshistorie Ureterp).

Romke stond bekend als eigengereid en eigenzinnig. Hij had uitgesproken meningen. Zo heeft hij zich na de oorlog intensief bemoeid met de komst van een dorps huis in Ureterp. Het leidde tot verdeeldheid binnen het dorp. Romke was een van de criticasters. Al met al heeft het zes jaar geduurd voordat op 24 januari 1959 het dorps huis kon worden geopend.

Ureterp, april 2025
Roel van der Heide

Nawoord

Het is 80 jaar geleden dat we vijf jaar van onderdrukking, terreur, honger en onvrijheid achter ons hebben gelaten. De Tweede Wereldoorlog voelt voor velen als een afgesloten hoofdstuk. Technologische en maatschappelijke ontwikkelingen hebben ervoor gezorgd dat we vandaag de dag veilig in een welvarend land kunnen leven.

We herdenken de slachtoffers en schrijven verhalen over moed en verzet. We laten in dit boek zien wat de gevolgen kunnen zijn van vijf jaar van haat, onderdrukking, vervolging en intolerantie, ook in een dorp als Ureterp. Er zijn nog maar enkelen die zich die nare tijd kunnen herinneren. Het is belangrijk dat die herinneringen bewaard blijven.

Het was in de oorlog niet alleen kommer en kwel. Je was weliswaar je vrijheid kwijt en je moest veel ontberen, maar de saamhorigheid en de bereidheid om elkaar te helpen, waren vaak hartverwarmend. Het maakte het leven toch wat dragelijker. Wat dat betreft zou dat een spiegel moeten zijn die we onze materialistisch en individualistisch ingestelde maatschappij kunnen voorhouden.

Een andere les uit de oorlog is dat vrijheid en democratie geen vanzelfsprekendheden zijn. In de jaren dertig raakten democratische samenlevingen stap voor stap de weg kwijt. Ideologieën van haat, rassendiscriminatie en zelfverheerlijking werden eerst genegeerd, daarna getolereerd en uiteindelijk omarmd, met alle gevolgen van dien. Dit mechanisme, waarin kleine stapjes richting onvrijheid bijna onopgemerkt plaatsvinden, is helaas wederom actueel.

Wanneer we nu zien hoe democratieën wereldwijd onder druk staan, hoe desinformatie polarisatie voedt en hoe autoritaire leiders aan populariteit winnen, dan kunnen we niet doen alsof de lessen van de oorlog slechts geschiedenis zijn.

Een andere belangrijke les is de rol van de ‘gewone mens’ in grote historische gebeurtenissen. De oorlog werd niet alleen veroorzaakt door Hitler en een stel fanatieke aanhangers, maar ook door miljoenen mensen die het lieten gebeuren of meewerkten. Van de Ierse filosoof en politicus Edmund Burke is de uitspraak: “Het kwaad gedijt als goede mensen niets doen.” Dat geldt nog steeds. Het vraagt moed om op te staan tegen onrecht, om kritisch te blijven denken en om niet te zwijgen wanneer fundamentele waarden worden aangetast.

Tot slot leert de Tweede Wereldoorlog ons iets essentieels over menselijkheid. De gruweldaden die plaatsvonden, waren niet het werk van monsters, maar van mensen. Mensen die keuzes maakten, soms uit angst, soms uit overtuiging, soms

uit gemakzucht. Dit besef is belangrijk, omdat het ons dwingt om niet alleen naar het verleden te kijken, maar ook naar onszelf. Welke keuzes zouden wij gemaakt hebben? Welke keuzes maken wij vandaag? Welke onrechtvaardigheden laten wij toe?

Ik hoop dat dit boek een bijdrage kan leveren aan het nadenken over deze fundamentele vraagstukken.

Ureterp, april 2025
Namens de redactie,
Roel van der Heide

Uitleg afkortingen en termen

Arbeitseinsatz	Gedwongen tewerkstelling in Duitsland.
Ausweis	Verplichte persoons- of doorgangsbewijs.
BBC	British Broadcasting Corporation - Brits omroepbedrijf, bron van geallieerde informatie via radio tijdens WOII.
BS	Binnenlandse Strijdkrachten - verzetsbeweging in Nederland tijdens de laatste fase van de Tweede Wereldoorlog.
Ballingschap	Verblijf op een geheime plek, vaak ver weg van het eigen huis of werk.
Bonkaart	Bewijs waarmee je bij schaarste goederen mocht kopen.
CS-6	Afkorting van “Celgroep 6”, een Joodse verzetsgroep in Amsterdam geleid door J.K. Boissevain.
Clandestien	Verborgen, in het geheim.
Criticasters	Mensen die zich kritisch uitlaten of tegenstanders van een plan.
Cushionbanden	Massieve rubberen fietsbanden.
Davidster	Zeshoekige ster die Joden verplicht moesten dragen tijdens de Duitse bezetting.
Distributiekaarten	Bonkaarten voor voedsel en goederen in tijden van schaarste.
Dolle Dinsdag	5 september 1944, dag waarop veel mensen dachten dat de bevrijding begonnen was.
Evacués	Mensen die vanwege oorlogsomstandigheden uit hun woongebied werden weggehaald.
Evangelisatiekerk	Een kerk die zich richt op het verspreiden van het evangelie.

Evangelist	Iemand die het christelijke geloof verspreidt, vaak buiten de officiële kerkstructuren om.
Feldweibel	Duitse militaire rang, vergelijkbaar met sergeant.
Flak	Duits luchtafweergeschut.
Gaarkeuken	Centrale keuken waar men met bonnen gratis of goedkoop eten kon halen.
Getto	Afgesloten stadswijk waar Joden verplicht moesten wonen.
Himmler	Heinrich Himmler, hoofd van de SS en één van de hoofdverantwoordelijken voor de Holocaust.
Hollandse Schouwburg	Theater in Amsterdam dat als verzamelplaats diende voor Joden vóór deportatie.
Hooimijt	Ouderwetse opslagvorm van hooi.
Hooivak	Deel van een boerderij waar hooi werd opgeslagen.
Joodse Raad	Bestuurlijke organisatie die namens de Duitsers contact hield met de Joodse gemeenschap.
KP	Knokploeg.
Karnen	Stampen van room tot boter.
Klokkenstoel	Houten of stenen stellage waarin kerkklokken hangen.
Klompen op de bon	Oude klompen inleveren voor nieuwe.
Knijpkat	Zaklamp zonder batterijen.
LKP	Landelijke Knokploegen.
LO	Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers - illegale hulporganisatie in WOII.

Landwachter	Paramilitair van de NSB die hielp bij opsporing en intimidatie.
Luchtbeschermingsdienst	Organisatie voor naleving verduisteringsplicht.
Molkestaking	Friese benaming voor de Meistaking van 1943, uit protest tegen arbeidsinzet.
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging. Nederlandse politieke partij die collaboreerde met de Duitse bezetter.
NSB'er	Lid of aanhanger van de NSB.
Onderduiker	Persoon die zich in het geheim schuilhield om te ontkomen aan vervolging door de bezetter.
Overvalwagen	Busje of voertuig waarmee de SD plotselinge invallen deed.
Panzerfaust	Duitse draagbare antitankwapen. Vergelijkbaar met een bazooka.
Postbode (in context)	Iemand die in het geheim brieven bezorgde tussen onderduikers en hun families.
Radio Oranje	Nederlandstalige radioprogramma's uitgezonden door de BBC voor bezet Nederland.
Rauter	Höherer SS- und Polizeiführer. Hoogste SS-functionaris in Nederland.
Razzia	Grootschalige, plotselinge actie van de bezetter om mensen op te pakken.
Roofovereenkomst	De wijze waarop Duitsers goederen 'betaalden' met waardeloos papier.
Ruilhandel	Handel zonder geld.
SD	Sicherheitsdienst. Duitse veiligheidsdienst en inlichtingendienst van de SS.

SS	Schutzstaffel. Paramilitaire organisatie van de Nazi-partij.
Scheuren (grasland)	Omploegen van grasland voor akkerbouw.
Scholtenhuis	Beruchte SD-gevangenis en hoofdkwartier van de Sicherheitspolizei in Groningen.
Schuttersputje	Gegraven kuil als verdedigingsstelling.
Spertijd	Avondklok ingesteld door de bezetter.
Standgericht	Standrechterlijk proces. Spoedrechtbank zonder normale rechtsgang, vaak met directe executie.
Sten gun	Brits machinepistool, gebruikt door het verzet en geallieerden.
Stille baarch	Friese term voor stiekem slachten van een varken.
Terroristenhoeve	Boerderij waar veel verzetsactiviteiten plaatsvonden.
Tewerkgestelden	Personen die door de bezetter verplicht werden om in Duitsland te werken.
Tredmolen	Sleur of uitzichtloze situatie.
Verduisteringsplicht	Verplichting om 's avonds licht af te schermen.
Verzet	Verzetsbeweging tegen de Duitse bezetter.
Verzetskruis	Nederlandse onderscheiding voor daden van verzet tijdens WOII.
Westerbork	Kamp Westerbork: doorgangskamp in Drenthe van waaruit Joden werden gedeporteerd.
Yad Vashem	Israëliësch instituut ter nagedachtenis aan de Holocaust. Kent ook onderscheidingen toe voor 'Rechtvaardigen onder de Volkeren'.

Zwarte handel/ Zwarte markt	Illegale handel buiten het bonnensysteem.
Eigenbouw-tabak	Zelfgekweekte of zelfgemaakte tabak.
Janhagel	Spotnaam voor Landwachters, vanwege hun hagelgeweren.
Nieuw Jeruzalem	Bijnaam voor gebied met veel onderduikers.
Slits	Friese term voor zelfgekweekte tabak.

Geraadpleegde bronnen

Erik Dijkstra e.a., *Staken op leven en dood*.

Roel van der Heide, *Een vrije geest tot zwijgen gebracht*.

Berend Hoeksma, *Ureterp van verleden tot heden*.

Kerst Huisman, *Slits en Roggeprip. Opsterland 1940–1945*.

Jack Kooistra, *Een laatste saluut*.

Jack Kooistra, *Strijders, onderdrukkers en bevrijders*.

Lammert & Binne Kunnen, *De Witte, de Rooie en de Bruine*.

James McGahee, *The Last Bomb Mission*.

Koninklijke Marechaussee, *Verslag postcommandant der Kon. Marechaussee, post Ureterp, d.d. 23 april 1945*.

Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (N.B.S.), *Verslag postcommandant N.B.S. Ureterp, d.d. 21 april 1945*.

B. Posthumus & Roel van der Heide, *Robbert van Santen*.

Truus de Witte, *Op een onbekende plaats begraven*.

P. Wijbenga, *Bezettingstijd in Friesland*.

G. Zigteman, *Inleiding onderduiker, 2015*.

Respekt

*It gûnze al oer befrijing
ek yn Oerterp waard dat heard.
Der wie in ferwachtingsfolle spanning,
wurdt der in stap nei frijheid set?*

*Alles waard yn it wurk steld,
om de fjân dwêrs te sitten.
En as it moast mei swier ferset
dat hat Oerterp witten.*

*Wie dizze striid wol nedich?
Nei it antwurd moatte wy gisse.
It is bard, 't wie tsjuster mar ek hast frede.
Wy moatte harren wol foar altyd misse.*

*De tol wie en is hiel heech.
Fiif BS ers binne fallen mei de haven yn it sicht.
Foar it doarp ferskuorrende dreech.
Mar sy fielden harren plicht.*

*'t Gemis sil nea ferdwine,
sels net nei 80 jier.
Der sit noch o safolle pine
en dat makket it grif hiel swier.*

*Mei de boarst foarút
en grutte bewûndering foar jimme moed,
bringe wy hjir ta einbeslút
jo in respektfolle groet.*

Adri de Boer

Gemeentesjonger/dichter Opsterlân 2024-2026